

PROFIELEN VAN DAK- EN THUISLOZEN ZONDER WETTIG VERBLIJF

DE OLIFANT IN DE KAMER IN DE STRIJD TEGEN
DAK- EN THUISLOOSHEID BETER LEREN KENNEN

bruss'help
.brussels

COLOFON

Auteur: Sarah Van Gaens

Publicatiecoördinatie: Eva Salman

Lay-out: Expansion marketing & communication agency

Vertaling: Belga Translations

Foto's: Kristof Vadino - Loïc Delvaux

HARTELIJK DANK AAN:

het wetenschappelijk comité: Stef Adriaenssens (Katholieke Universiteit Leuven), Simona Barbu (FEANTSA), François Bertrand (Bruss'help), Pascal Debruyne (Co-hogeschool Odisee), Adèle Pierre (Bruss'help), Nathalie Vanparys (Federaal Migratiecentrum Myria)

het comité van deskundigen: Birger Blancke (Bico-federatie), Damien Federico (Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn (OCMW) van de Stad Brussel), Christophe Thielens (New Samusocial), Fortunat Kabwe Beya (Brussels Platform Armoede), Apollinaire Lessomo (Brussels Platform Armoede en Voix des Sans Papiers), Sebastiano Guzzone (Agentschap Integratie en Inburgering), Kaatje Roelant (gemeente Anderlecht)

Bruss'help vzw | Verenigingstraat 15 | 1000 Brussel | 02 880 86 89 – 02 219 78 00

www.bruss'help.org | info@bruss'help.org | BTW-nummer BE 0723.632.965

ABSTRACT	4
INLEIDING: WAAROM DIT ONDERZOEK?	5
Migratie, een federale bevoegdheid, maar mensen zonder wettig verblijf, een gewestelijke bevoegdheid?	5
Impact en analyse van het huidige federale instroom- en terugkeerbeleid	5
Aantal mensen zonder wettig verblijf	6
Schreeuw om aandacht	7
ONDERZOEKSDOELSTELLINGEN	8
'MENSEN ZONDER WETTIG VERBLIJF', WIE ZIJN DAT?	9
DAK- EN THUISLOZEN, EEN DEFINITIE	11
METHODOLOGIE	12
De dak- en thuislozentelling van 2022	12
De vragenlijst van de telling	12
Inleidende informatie over de steekproef van het onderzoek	13
Omvang	13
Aantal vragenlijsten per groep organisaties	13
Begeleide minderjarigen	13
Representativiteit van de vragenlijsten in vergelijking met de algemene databank van de telling	14
Beperkingen	14
PROFIELANALYSE	15
Woonsituatie	15
ETHOS Light-categorie	15
Profiel	16
Geslacht/gender	16
Leeftijd	16
Nationaliteit	17
Voormalig verblijfsstatuut	18
Gezinssamenstelling	19
Inkomen	20
Situatie van dak- of thuisloosheid	22
Duur van dak- of thuisloosheid	22
Gezondheid en hulp	23
Ziekteverzekering	23
Gezondheidstoestand	24
Rechtsbijstand en ondersteuning bij voltooiing migratietraject/toekomstoriëntatie	26
CONCLUSIES/AANBEVELINGEN	28
Algemene aanbevelingen	28
Enkele belangrijke vaststellingen van de profielanalyse	28
Aanbevelingen voor het verbeteren van de dak- en thuislozentelling	29
BIBLIOGRAFIE	30

ABSTRACT

Dit onderzoek komt gedeeltelijk tegemoet aan een leemte in het bestaande onderzoek over mensen die zich op het kruispunt bevinden van dak- en thuisloosheid en het ontbreken van verblijfsdocumenten, in het bijzonder in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Er is bovendien een tekort aan politiek debat over het te voeren beleid voor mensen zonder wettig verblijf die zich in dit gewest bevinden.

Het **eerste** theoretische doel is om personen zonder wettig verblijf te categoriseren op basis van de onderliggende oorzaken.

Ten tweede tracht dit onderzoek objectieve gegevens te verschaffen aan overheids- en sociale instellingen om zo een geïnformeerd debat op gang te brengen en interventies op maat te bevorderen. Een eerste inzicht in de doelgroep wordt verschaft door de profielanalyse, die gebaseerd is op de nieuwe bevragingen tijdens de Brusselse dak- en thuislozentelling van 2022. Enkele belangrijke vaststellingen:

- 15,69% van de steekproef (volwassenen en niet-begeleide minderjarige vreemdelingen) is 60 jaar of ouder.
- De meesten zijn al meer dan 2 jaar dakloos.
- 67,48% van de mensen die geïdentificeerd zijn door andere instellingen dan de Openbare Centra voor Maatschappelijk Welzijn (die dringende medische hulp toekennen), kampt met gezondheidsproblemen.

Ten derde doet dit onderzoek aanbevelingen om de enquête van de dak- en thuislozentelling te verbeteren voor een nieuwe analyse in 2025. Eén suggestie is om de vraag naar het laatste type verblijfsvergunning te vervangen door een vraag over de redenen voor regularisatie.

De **volgende fase** van dit onderzoek omvat een **kwalitatieve studie**, om beter te begrijpen waarom mensen ervoor kiezen om naar België te komen en er te blijven ondanks het feit dat ze geen verblijfsdocumenten hebben en dak- of thuisloos zijn.

INLEIDING: WAAROM DIT ONDERZOEK?

MIGRATIE, EEN FEDERALE BEVOEGDHEID, MAAR MENSEN ZONDER WETTIG VERBLIJF, EEN GEWESTELIJKE BEVOEGDHEID?

Winter 2022-2023. Toen de opvangcrisis van aanvragers van internationale bescherming een van haar hoogtepunten bereikte, werd het alsnog moeilijker om stil te blijven over de olifant in de kamer. Nicole De Moor, staatssecretaris voor Asiel en Migratie, verklaarde dat personen die in kraakpanden verblijven zonder internationale bescherming, en dus niet in aanmerking komen voor huisvesting binnen het Fedasil-netwerk, zouden worden doorverwezen naar opvangcentra voor dak- en thuislozen in Brussel (B, 2023).

Hoewel de meeste mensen in deze specifieke kraakpanden uiteindelijk aanvragers van internationale bescherming bleken te zijn (Arnoudt, 2023), werd hiermee door de federale regering duidelijk gemaakt dat mensen zonder wettig verblijf en zonder verblijfplaats onder de bevoegdheid van het gewest vielen, en meer in het bijzonder onder de verantwoordelijkheid van de dak- en thuislozensector (Arnoudt, 2023).¹ Met deze afschuiving van de verantwoordelijkheid werd gehoopt een falend huisvestingsbeleid voor aanvragers van internationale bescherming te maskeren. Dit falen betekende dat de Belgische opvangwet (2007, Artikel 3), die de EU-richtlijnen 2003/9/EG en 2013/33EU ten uitvoer legt, niet werd nageleefd, noch het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens, dat België heeft ondertekend (Belga, 2022). Deze tekortkoming leidt ertoe dat veel mensen die het recht hebben om in België te blijven in afwachting van een beslissing, dakloos zijn. Die situatie legt veel druk op de dak- en thuislozensector, maar valt buiten de reikwijdte van dit onderzoek. Zo werd in één klap eigenlijk toegegeven dat ook een ander beleid tekortschiet: het verminderen van de instroom en, voor geweigerde migranten op het grondgebied, repatriëring als enige oplossing (Arnoudt, 2023; Radio 1, 2022; VRT NWS, 2023).

Dit legt de dissociatieve identiteitsstroomis bloot die bestuur op verschillende niveaus kan veroorzaken. Het terugdringen van de instroom en terugkeer zijn federale bevoegdheden, maar wanneer dit beleid hapert, wordt naar dezelfde doelgroep verwezen als een gewestelijke bevoegdheid.

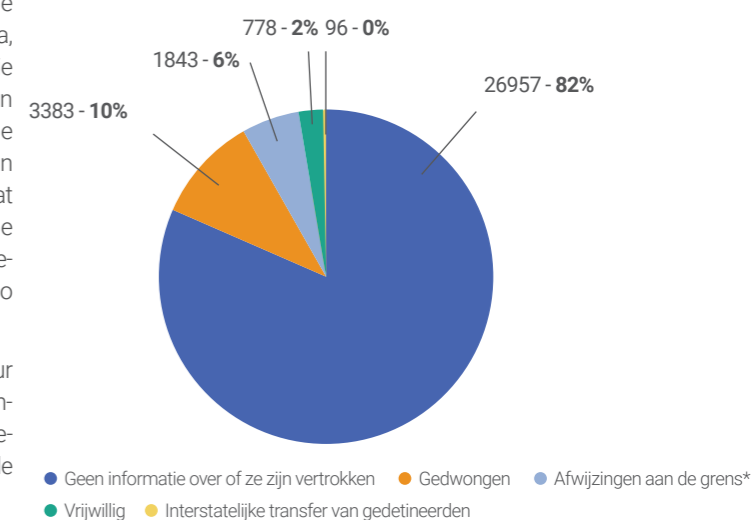
Het valt nog af te wachten wat de impact zal zijn van het migratiepact dat tijdens de plenaire vergadering van het Europees Parlement op 10 april 2024 werd goedgekeurd. Het pact voorziet in strengere controles aan de

buitengrenzen, een snellere terugkeerprocedure (met de mogelijkheid om migranten, ook minderjarigen, vast te houden) en een spreidingsmechanisme dat ervoor moet zorgen dat België minder aanvragers voor internationale bescherming heeft. De vraag is hoe het pact in de praktijk zal worden gebracht en of het niet gewoon nog meer mensen zal aanmoedigen om de EU binnen te komen zonder een verblijfsvergunning aan te vragen. Het pact biedt in ieder geval geen antwoord voor mensen die al in Europa zijn zonder wettig verblijf, of mensen van wie het verblijfsrecht is verlopen of verloren.

IMPACT EN ANALYSE VAN HET HUIDIGE FEDERALE INSTROOM- EN TERUGKEERBELEID

Er zijn geen nauwkeurige cijfers voorhanden. De enige beschikbare informatie is dat volgens de Belgische Overheidsdienst Buitenlandse Zaken in 2023 33.057 mensen een bevel kregen om het grondgebied te verlaten. In datzelfde jaar vonden 6100 officiële verwijderingen van het grondgebied plaats (Algemene Directie Dienst Vreemdelingenzaken [Department of Immigration] 2023, p. 4):

HET AANTAL PERSONEN DAT HET BEVEL KREEG OM BELGIË TE VERLATEN EN HET AANTAL DAADWERKELIJKE VERWIJDERINGEN VAN HET GRONDGEBIED IN 2023

*In het rapport heeft men het over 'terugdrijvingen' in het Nederlands en 'refoulements' in het Frans. Op pagina 18 wordt uitgelegd wat hiermee bedoeld wordt: "De vreemdelingen die aan de Belgische grens worden vastgehouden, omdat ze niet voldoen aan de vereiste voorwaarden voor de binnenkomst op het Schengen grondgebied, en de aan de grens afgewezen asielzoekers worden teruggestuurd naar het land waaruit ze afkomstig zijn." (Algemene Directie Dienst Vreemdelingenzaken, 2023)²

¹ Video: staatssecretaris Nicole De Moor: "Voor mensen die geen recht hebben op opvang, daarvoor is ook een Brusselse minister voor daklozenopvang bevoegd, maar wij zetten uiteraard wel altijd in op de begeleiding, ook naar een duurzaam toekomstperspectief via de aanklampende terugkeerbegeleiding."

² Vluchtelingenwerk Vlaanderen stelt het volgende vast: (2023b) "Er zijn geen gepubliceerde rapporten van ngo's over gevallen van daadwerkelijke 'refoulement' aan de grens van personen die asiel willen aanvragen. In het Frans wordt het terugsturen van personen aan de grens zonder hen toegang te verlenen tot het grondgebied, maar na te hebben onderzocht of de asielaanvraag gegrond is, ten onrechte aangeduid met de juridische term 'refoulement'. Dit kan bijdragen tot de verwarring tussen een echte refoulement (of 'push back') en de uitvoering van een terugkeerbesluit."

Bij het interpreteren van dit taartdiagram moet er rekening mee worden gehouden dat mensen het grondgebied niet altijd binnen 30 dagen verlaten. Dit kan ook in een ander jaar zijn. Ook zal een deel van de mensen die een bevel hebben gekregen om het grondgebied te verlaten, in beroep gaan tegen deze beslissing. Verder is het mogelijk dat mensen meer dan eens zijn vertrokken binnen deze periode. Het is dus misschien niet helemaal dezelfde groep mensen.

De reden waarom mensen blijven, werd uitgelegd door Geert Devulder van de Belgische Dienst Vreemdelingenzaken (DVZ), die verantwoordelijk is voor de uitvoering van het asiel- en migratiebeleid, aan de VRT (Vlaamse Radio- en Televisieomroeporganisatie) in 2019: "Alles hangt af van de medewerking van het land van herkomst" [in geval van een gedwongen terugkeer]. "Veel landen doen moeilijk om de nodige reisdocumenten af te leveren, zeker als de persoon in kwestie ze niet zelf mee aanvraagt." Bovendien moet de nationaliteit van de persoon worden aangetoond (De Windt & Temmerman, 2019). Volgens Ine Lietaert, professor aan de Universiteit van Gent, komt dit omdat het voor de landen van herkomst een uitdaging is om mensen, vooral grote groepen, te re-integreren in hun samenleving (De Windt & Temmerman, 2019).

Daarom zijn er onderhandelingen nodig met deze landen, wat moeilijk kan zijn. Bovendien is het beleid van hun leiders soms twijfelachtig op het vlak van mensenrechten, zoals bijvoorbeeld is gebleken uit de Tunesië-deal ter bestrijding van illegale migratie (Vluchtelingenwerk Vlaanderen, 2023). Verschillende ngo's vrezen hetzelfde voor Egypte en Libanon, waarmee de EU onlangs een akkoord heeft gesloten in respectievelijk maart en mei 2024. (Human Rights Watch, 2023) (Amnesty International, 2024).

"Als de vreemdeling zelf mee de reisdocumenten vraagt in zijn land van herkomst, worden ze wel altijd geleverd", bevestigt Devulder aan de VRT. Dus als de beslissing eenmaal is genomen, is vrijwillige terugkeer effectiever. Maar zodra iemand een negatieve beslissing krijgt, moet de persoon in kwestie onmiddellijk zijn/haar verblijfsdocument inleveren en zal hij/zij het bevel krijgen om het grondgebied binnen 30 dagen te verlaten. "De tijdsdruk van 30 dagen veroorzaakt een paniecreactie in het hoofd van de afgewezen asielzoeker", concludeerde professor Ine Lietaert in haar onderzoek, "er is dan geen mentale ruimte om zo'n levensbepalende beslissing te kunnen nemen". (De Windt & Temmerman, 2019). Volgens De Moor (2023) besliste de ministerraad in maart 2023 ook het volgende: "Wie een negatieve asielbeslissing krijgt, moet de opvang voortaan binnen een periode van 30 dagen verlaten." Deze factoren verkleinen de kans op vrijwillige terugkeer en vergroten het risico op dakloosheid.

Arjen Leerkes, professor migratie aan de Universiteit Maastricht, voegt hieraan toe: "Asielzoekers hebben al veel geriskeerd om hier te geraken en zijn bereid veel te betalen om hier te verblijven, desnoods zonder papieren. De paradox is: hoe moeilijker het is om naar Europa te komen, hoe belangrijker het is om te blijven." (NI Times, 2022) Dit geldt ook voor veel andere mensen die gemigreerd zijn.

AANTAL MENSEN ZONDER WETTIG VERBLIJF

De trajecten en levensomstandigheden van mensen zonder verblijfsdocumenten zijn veelzijdig en uiteenlopend. Hun profielen zijn ook moeilijk te bestuderen. Volgens Turner (2016, p. 681) behoren ze tot "een groep mensen die permanent in een vreemd land verblijven, maar slechts beperkte gedeeltelijke burgerrechten hebben", die hij 'type 1 denizens' noemt. Ze zijn dus niet terug te vinden in officiële databanken. We weten vaak niet of ze het land hebben verlaten en doorgaans willen ze niet gevonden worden.

Schattingen van het aantal mensen zonder verblijfsdocumenten in België zijn zeldzaam en in veel gevallen verouderd. Bovendien lopen de cijfers sterk uiteen: vaak van 85.000 tot 200.000 mensen^{3,4,5}. Ze omvatten ook personen die van het ene naar het andere land trekken (Graas & Lelubre, 2023). In april 2023 publiceerden Johan Surkyn, Sylvie Gadeyne en Pieter-Paul Verhaeghe een onderzoek waarin ze het aantal mensen zonder wettig verblijf schatten op basis van extrapolaties van het aantal sterfgevallen in België tussen 2012 en 2016. Zo kwamen ze tot de conclusie dat er ongeveer 112.000 irreguliere onderdanen van derde landen in België zijn, van wie 52.000 in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Voor niet-geregistreerde illegale Schengenburgers was de verhouding omgekeerd: 217.000 voor België, maar slechts 10.000 voor Brussel (Verhaeghe, 2023)⁶. Dit is de meest recente bekende schatting voor België en Brussel. Als we deze cijfers vergelijken met de Belgische bevolking op 1 januari 2018, zien we dat 10,54% van de officiële Belgische bevolking in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest woonde (Statbel, 2018), tegenover 18,84% van de totale bevolking zonder verblijfsdocumenten, zo blijkt uit het onderzoek van de VUB (Vrije Universiteit Brussel). Voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zou dat betekenen dat de doelgroep van dit onderzoek 4,92% is van de som van de officiële bevolking plus de mensen

zonder verblijfsdocumenten volgens het onderzoek van de VUB.

Bij het bestuderen van dak- en thuisloosheid doen zich soortgelijke problemen voor. Dak- en thuislozen zijn niet altijd geregistreerd en het is niet gemakkelijk om ze allemaal te tellen of meer informatie over hen te krijgen. We weten wel dat veel mensen zowel dak- of thuisloos zijn als geen verblijfsdocumenten hebben.

Op 25 januari 2023 berekende Bruss'help het percentage mensen zonder verblijfsdocumenten in de noodopvangcentra van New Samusocial, het Burgerplatform en Hoeksteen. Op die dag had meer dan de helft van de mensen die er verbleven geen wettige verblijfsvergunning (54,28%). Hieruit blijkt dat er geen einde gemaakt kan worden aan dakloosheid als er geen rekening wordt gehouden met deze groep.

SCHREEUW OM AANDACHT

Bruss'help stelde in zijn Actieplan 2020-2024 vast dat er behoefte is aan onderzoek naar het snijvlak tussen dak- en thuisloosheid en migratie (Bruss'help, 2021, p. 13). Actie nummer negen luidt als volgt: "Analyse van de migratiebewegingen en de impact ervan op het Brussels gewest". De auteur van dit onderzoek koos ervoor om als antwoord op deze specifieke actie te werken rond mensen zonder verblijfsdocumenten. Voor deze groep is het vinden van een duurzame oplossing om een einde te maken aan dak- en thuisloosheid namelijk het moeilijkst.

Het belang van onderzoek naar dak- en thuislozen zonder verblijfsdocumenten werd bevestigd in het Masterplan van Bruss'help om dak- en thuisloosheid te beëindigen tegen 2030. Het document benadrukt de impact op het Brussels Hoofdstedelijk Gewest van dak- en thuisloosheid onder migranten zonder verblijfsdocumenten en migranten voor wie er een procedure loopt om een verblijfsstatuut te verwerven (Bruss'help, 2024, p. 26).

Op Europees niveau vraagt de onafhankelijke jury van de Europese consensusconferentie over dak- en thuisloosheid in 2010 "dat de Europese Commissie dringend een Europees onderzoek faciliteert naar de relatie tussen dak- en thuisloosheid enerzijds en migratie en vrij verkeer binnen de EU". Meer bepaald een onderzoek dat nagaat hoeveel vreemdelingen in de EU dak- of thuisloos zijn, wat de gevolgen van migratie zijn voor de dienstverlening voor dak- en thuislozen, hoe de levenssituatie van migranten zonder verblijfsdocumenten eruitziet, evenals de levenssituatie van EU-burgers die in een andere lidstaat dak- of thuisloos zijn. Tot slot vroeg de Commissie om een analyse van de verschillende beleidsoplossingen om op de bevindingen te reageren (Vandenbroucke et al., 2010, p. 24). Deze

conferentie werd gehouden onder het Belgische voorzitterschap van de EU in 2010. Het huidige onderzoek zal het merendeel van deze vragen beantwoorden voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

In juni 2021 werd de Verklaring van Lissabon ondertekend door hoge autoriteiten van de lidstaten van de Europese Unie en organisaties die actief zijn in de sector, zoals de European Federation of National Organisations Working with the Homeless (FEANTSA). Het doel is "te streven naar het beëindigen van dak- en thuisloosheid tegen 2030" (European Union, 2021, p. 4). De ondertekenaars van het document erkenden (wederom) dat "om dak- en thuisloosheid aan te pakken, begrepen moet worden welke gevolgen verschillende groepen in gemeenschappen ondervinden, waaronder [...] migranten [...]" (Europese Unie, 2021, p. 3).

Ook de academische wereld stelde vast dat er behoefte is aan onderzoek naar het snijvlak van dak- en thuisloosheid en migratie: Volgens Hermans et al. (2020) werd het probleem van dak- en thuisloze migranten voor het eerst aangekaart in 2002 in het magazine van FEANTSA 'Homeless in Europe', na de Europese conferentie over dit thema. "De conclusie was dat er een ernstig gebrek is aan nauwkeurige en precieze kwantitatieve en kwalitatieve gegevens over dak- en thuisloosheid onder immigranten." (Hermans et al., 2020, p. 17). Helaas stellen de onderzoekers vast dat er 18 jaar later in België "[...] geen specifieke studies zijn over het verband tussen migratie en dak- en thuisloosheid" en dat "[...] er meer gedetailleerde gegevens over dak- en thuisloosheid bij migranten nodig zijn". (2020, p. 22).

Portret van een begunstigde in een centrum van Samusocial, door Kristof Vadino.

³ Geschat wordt dat het aantal personen zonder wettig verblijf varieert tussen 7% en 13% van het aantal vreemdelingen met een wettig verblijf. (Triandafyllidou, 2009) Op 1 januari 2014 waren er 1.214.605 vreemdelingen met een wettig verblijf (daarvan was 68% afkomstig uit de EU-28) (Baeyens et al., 2015). Op hetzelfde moment waren er dus ongeveer 85.000 tot 160.000 personen zonder wettig verblijf, wat goed is voor 0,8% tot 1,4% van de algemene bevolking." (Roberfroid et al., 2015)

⁴ "Wanneer we de schattingen combineren kunnen we grofweg stellen dat het minimale aantal mensen zonder wettig verblijf in België tussen de 100.000 en de 110.000 ligt." (van Meeteren et al., 2007, p. 17)

⁵ "De schattingen over het aantal mensen zonder wettig verblijf in België lopen sterk uiteen. Van 120.000 tot 200.000." (Debruyne & Geldof, 2021)

⁶ Meer informatie: Surkyn, J., Gadeyne S. & Verhaeghe, P.-P. (2023, april). MISAFIR: Population estimates and social composition of unregistered populations of the Brussels Capital Region. Alleen het cijfer voor heel België werd gepubliceerd in het volgende artikel: "Migration and mortality: What do we know?" (Bircan et al., 2023)

ONDERZOEKSDOELSTELLINGEN

Dit onderzoek poogt het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en/of andere instellingen en overheden te helpen bij hun besluitvorming, en/of het doelpubliek op een meer directe manier van dienst te zijn, bijvoorbeeld door de sector te helpen zijn diensten aan te passen op basis van de inzichten die dit rapport verschaft.

Daarom is er een aanpak op maat nodig. Mensen die uit Afghanistan komen, hebben een ander verhaal dan mensen uit Vietnam. Bovendien spelen veel persoonlijke factoren die ertoe geleid hebben dat mensen hun land verlieten en besloten om in België te blijven als dak- of thuisloze zonder wettig verblijf, ook een rol.

Ten tweede willen we de bevindingen van dit onderzoek benutten om de vragenlijst voor de dak- en thuislozentelling - waarvan de databank gebruikt wordt in dit onderzoek - te verbeteren. Dat zal onderzoeken over migratie in de toekomst verbeteren.

Dit onderzoek is een eerste stap om deze factoren te verhelderen door de profielen van de dak- en thuislozen zonder wettig verblijf in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest over wie we gegevens hebben, te analyseren.

In een volgende fase van dit onderzoek zullen deze resultaten worden aangevuld en verbeterd, onder andere door een kwalitatieve component toe te voegen.

'MENSEN ZONDER WETTIG VERBLIJF', WIE ZIJN DAT?

Voor mensen zonder wettig verblijf (AgII, 2023c) wordt in het Belgisch Staatsblad de volgende definitie gegeven: "de aanwezigheid op het grondgebied, van een vreemdeling die niet of niet langer voldoet aan de voorwaarden voor de toegang tot of het verblijf op het grondgebied" (Belgisch Staatsblad, 1980, Titel 1, hoofdstuk 1, artikel 1, 4°). Er kunnen verschillende soorten mensen zonder wettig verblijf worden onderscheiden, op basis van de reden waarom ze geen verblijfsdocumenten hebben:

Clandestienen:

Mensen die zonder toestemming de grens zijn overgestoken en nooit een regularisatieprocedure hebben opgestart (Devillé, 2008). Dit is vaak het geval bij transmigranten die op weg zijn naar het Verenigd Koninkrijk, of bij economische migranten (AgII, 2023c). Devillé (2008) rekent ook mensen die het land zijn binnengekomen met een toeristenvisum tot deze groep, maar in dit onderzoek werd besloten om die mensen als 'personen die hun toegestane verblijfsduur overschrijden' te categoriseren.

Geweigerde mensen:

Mensen die een regularisatieprocedure hebben doorlopen (asiel, gezinshereniging, wettelijk samenwonen), maar geweigerd zijn en voor wie geen verdere procedure mogelijk is (Devillé, 2008).

Mensen met een ingetrokken verblijfsvergunning:

Vreemdelingen die aanvankelijk een permanente verblijfsvergunning hadden, maar deze verloren hebben. Bijvoorbeeld veroordeelden voor wie werd besloten dat ze hun verblijfsvergunning zouden verliezen, of mensen die hun land van herkomst bezochten terwijl ze dat niet mochten (Devillé, 2008).

Personen die hun toegestane verblijfsduur overschrijden (AgII, 2023c):

Vreemdelingen die een vergunning hadden voor een kort verblijf, maar die niet (lang genoeg) konden of wilden terugkeren zodra deze vergunning was verlopen en die geen regularisatieprocedure hebben opgestart.

Bijvoorbeeld: buitenlandse studenten, mensen met een diplomatiek of consulaire statuut, voormalige au pairs en voormalige arbeidsmigranten. Mensen die hun statuut als slachtoffer van mensenhandel kwijt zijn door geen verklaring of klacht in te dienen bij de politie of het Openbaar Ministerie, of van wie de verklaring niet voldoende was, bevinden zich ook in deze situatie (Devillé, 2008).

Pascal Debruyne (2023) beschrijft een subtype van deze groep, namelijk mensen die afwisselen tussen een wettig en onwettig verblijf, als 'pendelmigranten'. Vaak gaat het om EU- of Schengenburgers die als zodanig het land binnenkomen. Na afloop van hun wettige verblijfsperiode moeten ze het land voor één dag verlaten in het geval van EU-burgers, en voor drie maanden als ze Schengenburgers zijn. Daarna mogen ze voor drie maanden terugkomen. In de praktijk keren ze voor niet of minder dan drie maanden terug. De rest van deze periode verblijven ze 'illegaal' op ons grondgebied, totdat ze weer drie maanden mogen blijven.

Hetzelfde geldt voor toeristen die langer blijven dan toegestaan (AgII, 2023c). Ook hier moet een onderscheid worden gemaakt tussen EU-onderdanen en Schengenburgers, die België vrij kunnen binnenkomen en die zich ten laatste drie maanden na aankomst moeten laten registreren als ze van plan zijn een regularisatieprocedure op te starten, onderdanen van derde landen die geen visum nodig hebben (AgII, 2023b)⁷ en mensen die een visum nodig hebben en bijgevolg altijd geregistreerd zijn.

⁷ Op de website van de Europese Unie staat het volgende (2024): "Vanaf de eerste helft van 2025 moeten ongeveer 1,4 miljard mensen uit meer dan 60 visumvrije landen een reisvergunning hebben om 30 Europese landen binnen te komen voor een kort verblijf." Het is mogelijk om een aanvraag in te dienen via het Europees reisinformatie- en -autorisatiesysteem (ETIAS).

Personen van wie de ouders geen verblijfsdocumenten hebben:

Kinderen van ouders zonder wettig verblijf (Roberfroid et al., 2015).

Een transversale categorie zijn staatlozen en niet-erkende onverwijderbare personen die niet erkend worden door een andere procedure.

Onverwijderbare personen zijn vreemdelingen die geweigerd worden, maar die niet naar hun land van herkomst kunnen terugkeren, bijvoorbeeld als ze vrezend daar vervolgd te worden. Ze vallen dan onder het beginsel van *non-refoulement* van het Internationaal Vluchtelingenverdrag en het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (Danckaerts, 2022). Een andere reden kan zijn dat hun land van herkomst weigert om hen een *laissez-passer* te geven (Devillé, 2008). Dit kan bijvoorbeeld gebeuren als er geen terugnameovereenkomst is. Vaak erkent de Belgische staat niet dat ze niet kunnen terugkeren. Dit is onder andere vaak het geval voor mensen uit Afghanistan (Danckaerts, 2022). Soms slagen mensen in deze situatie erin om een humanitaire of medische regularisatie te krijgen, maar als dat niet lukt, hebben ze geen verblijfsdocumenten.

Vanwege hun leeftijd kunnen **niet-begeleide minderjarige vreemdelingen (NBMV)** zonder wettige

verblijfsvergunning ook niet worden opgesloten en niet van het grondgebied worden verwijderd (Devillé, 2008).

Staatlozen zijn mensen die door geen enkele staat als staatsburger worden beschouwd volgens de nationaliteitswetgeving van die staat. (CGVS, 2024) Personen voor wie een procedure loopt voor de erkenning als staatloze, hebben geen wettig verblijf, tenzij ze een tijdelijk verblijf hebben via een alternatieve procedure, bijvoorbeeld als student of asielzoeker.

Zulke mensen verwerven geen verblijfsrechten, zelfs niet wanneer ze in België als staatloze worden erkend. Om dergelijke rechten te verwerven, moeten ze erkenning als onverwijderbare persoon aanvragen. Tijdens deze aanvraagprocedure hebben de personen in kwestie geen wettig verblijf, tenzij ze in een andere hoedanigheid al verblijfsrechten hadden. Erkende staatlozen die niet gerepatriëerd kunnen worden, krijgen een tijdelijke verblijfsvergunning (A-kaart). Een vreemdeling die in het buitenland als staatloze is erkend, krijgt het recht om in België te verblijven alleen als daartoe uitdrukkelijke toestemming is gegeven (AglI, 2024c).

Recent heeft het Belgische federale parlement een wetsontwerp goedgekeurd waardoor staatlozen die niet onder het Vluchtelingenverdrag vallen, een verblijfsvergunning van 5 jaar kunnen aanvragen, die daarna eventueel kan worden omgezet in een permanente verblijfsvergunning. Deze wet is nog niet behandeld door de Raad van State en is daarom nog niet gepubliceerd in het Belgisch Staatsblad (De Kamer, 2024).

Foto genomen in een centrum van Samusocial, door Kristof Vadino.

DAK- EN THUISLOZEN, EEN DEFINITIE

Om mensen die geen verblijfsdocumenten hebben en dak- of thuisloos zijn te analyseren, is een duidelijke definitie van dak- en thuisloosheid vereist. Om een gemeenschappelijke definitie van dak- en thuisloosheid op Europees niveau te hebben, definieerde FEANTSA/ het European Observatory on Homelessness (EOH) dat het hebben van een thuis betekent *"een fatsoenlijke woning (of ruimte) hebben die voldoet aan de behoeften van de persoon en zijn/haar gezin (fysiek domein); privacy hebben en sociale relaties kunnen onderhouden (sociaal domein) en exclusief bezit, huisvestingszekerheid en een wettelijke titel hebben (juridisch domein)"*. (Edgar et al., 2007, p. 57).

Op basis van deze definitie creëerde FEANTSA in 2005 de ETHOS-typologie, die wordt gebruikt om verschillende levenssituaties onder dak- en thuislozen te classificeren. Op basis van ETHOS werd een vereenvoudigde versie ontwikkeld voor statistische doeleinden: ETHOS Light.

ETHOS Light omvat zes categorieën (Edgar et al., 2007, p. 199):

- 1) mensen die in de openbare ruimte verblijven;
- 2) mensen in noodopvang;
- 3) mensen die verblijven in een opvang voor dakloze mensen;
- 4) mensen die verblijven in instellingen;
- 5) mensen die verblijven in niet-conventionele woonplekken door een gebrek aan huisvesting;
- 6) mensen die tijdelijk verblijven bij familie en vrienden (door een gebrek aan huisvesting).

Er werden een categorie van met uitzetting bedreigde personen en een categorie met aanvullende gegevens toegevoegd om de dak- en thuislozen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest te tellen in 2022. Een gedetailleerde definitie van elke categorie is te vinden op pagina 10-17 van het tellingsrapport.

ETHOS Light	
1 Mensen die op straat leven	1.1 Openbare binnen- en buitenruimte
2 Mensen in de noodopvang	2.1 Noodopvangvoorzieningen
	2.2 BelRefugees (opvangcentra)
3 Mensen in een opvangcentrum voor thuislozen	3.1 Onthaalhuis
	3.1.1 Onthaalhuis voor vrouwen met of zonder kinderen
	3.2 Transitwoningen
	3.3 Sociale voorzieningen in hotels
4 Mensen die uit een instelling komen	4.1 Strafinrichtingen
	4.2 Medische instellingen
5 Mensen in niet-conventionele woningen	5.1 Niet-erkende opvangstructuren (NEOS)
	5.2 Kraakpanden
	5.3 Tijdelijke bezetting
6 Mensen bij derden	6.1 Tijdelijk gehuisvest bij familie/vrienden/een kennis
7 Met uitzetting bedreigde mensen	7.1 Uitzetting gepland binnen 30 dagen na de telling (gerechtelijke beslissing, onbewoonbaarverklaring, einde huurovereenkomst...)
CC Aanvullende gegevens	Mensen in migrantenhuisvesting
	Lokale opvanginitiatieven (OCMW)
	BelRefugees (collectieve centra)
	Begeleiding na herhuisvesting
	Thuisbegeleidingsdiensten (uitgezonderd transitwoningen)
	Housing First
NA Niet-geinventariseerde gegevens	Mensen onder dreiging van huiselijk geweld
	Mensen die in een extreem overbevolkt gebouw wonen

METHODOLOGIE

Om het onderwerp van dit onderzoek te bepalen, werd vooraf een literatuurstudie uitgevoerd om na te gaan wat er al geweten is over deze doelgroep. Daarnaast werden de methodologie en resultaten van de dak- en thuislozentelling zorgvuldig bestudeerd.

Na de databank van de vragenlijsten van de telling van november 2022 geanalyseerd te hebben, werden de bevindingen aangevuld met de kennis uit de literatuurstudie en gesprekken met deskundigen. Er werden twee comités opgericht: Het eerste was een comité van ervaringsdeskundigen en professionals uit eerste- en tweedelijnsdiensten die met de doelgroep werken. Het tweede comité bestond uit wetenschappelijke experts op het gebied van dak- en thuisloosheid, statistiek en/of mensen zonder wettig verblijf. De unieke combinatie van al deze personen zorgde ervoor dat de comités een complementair karakter hadden en dat zo goed als alle beschikbare kennis en ervaring voorhanden was.

DE DAK- EN THUISLOZENTELLING VAN 2022

De gegevensverzameling voor de dak- en thuislozentelling van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest bestaat uit drie delen: de nachtelijke telling, het verzamelen van de gegevens en een vragenlijst.

Tijdens de **nachtelijke telling** telden een 300-tal vrijwilligers – voornamelijk mensen met een goede kennis van de populatie – de mensen die de nacht doorbrachten in de openbare ruimte op 8 en 9 november 2022, tussen 23.00 u. en middernacht (Paquot, 2023).

De **datacentralisatie** omvat de gegevens verzameld door 95 opvang- en opvangcentra, aanverwante sectoren en Openbare Centra voor Maatschappelijk Welzijn (OCMW's) en hebben betrekking op alle Ethos Light-categorieën..

Het gaat om de gegevens van mensen die tussen 23.00 uur en middernacht op de avond van de telling werden begeleid, evenals mensen die in ziekenhuizen lagen of mensen die met uitzetting werden bedreigd en naar verwachting dak- of thuisloos zouden worden binnen 30 dagen na 8 november 2022. De verzamelde gegevens omvatten het aantal mensen dat werd verzorgd of geholpen, het gender van de volwassenen, de

leeftijdsgroep van de kinderen en de capaciteit van de organisatie (Paquot, 2023).

In totaal vulden 42 diensten een **vragenlijst** per geholpen persoon in (Paquot, 2023).

De nachtelijke telling en de verzamelde gegevens vormen samen de officiële dak- en thuislozentelling. Deze telling is nog altijd een onderschatting van de realiteit en slechts een momentopname (*point in time-telling*) van een situatie die voortdurend verandert, maar niettemin biedt ze het meest volledige overzicht van de dak- en thuislozenproblematiek in Brussel. Het nadeel van deze databank is dat ze geen gedetailleerde informatie geeft over de populatie. Daarom werden de vragenlijsten toegevoegd. De methodologie werd aanzienlijk verbeterd in 2022.

DE VRAGENLIJST VAN DE TELLING

Tijdens de telling van 2020 werden de pre- en postenquêtes uitgevoerd in slechts 14 dagdiensten en 4 opvangcentra die overdag open waren voor het publiek (Horvat & Striano, 2020). In 2022 werd de enquête daarentegen ingevuld door bijna alle officieel erkende opvangcentra, meerdere dagdiensten en 3 Openbare Centra voor Maatschappelijk Welzijn. Dit gebeurde voor alle mensen die werden opgevangen tijdens de nacht van de telling of werden begeleid tijdens de periode van eind oktober tot midden november. Het belangrijkste doel van deze enquête was om meer specifieke informatie te verzamelen over de profielen en trajecten van dak- en thuislozen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (Paquot, 2023). Ze is dan ook een erg waardevolle aanvulling op de algemene telling en helpt bij de profielanalyse.

37,9% van de vragenlijsten werd ingevuld door het OCMW van de Stad Brussel, 16,4% door New Samusocial en 12,8% door het OCMW van Sint-Gillis. New Samusocial vulde de meeste vragenlijsten in voor de mensen die tijdens de nacht van de telling werden opgevangen. Hoewel de OCMW's van Brussel en Sint-Gillis veel vragenlijsten konden invullen, waren ze niet bij machte hun volledige dak- en thuislozenpopulatie op te nemen. Na het verwijderen van dubbeltellingen, ongeldige en onvolledige vragenlijsten bleven er 2097 over (Paquot, 2023)

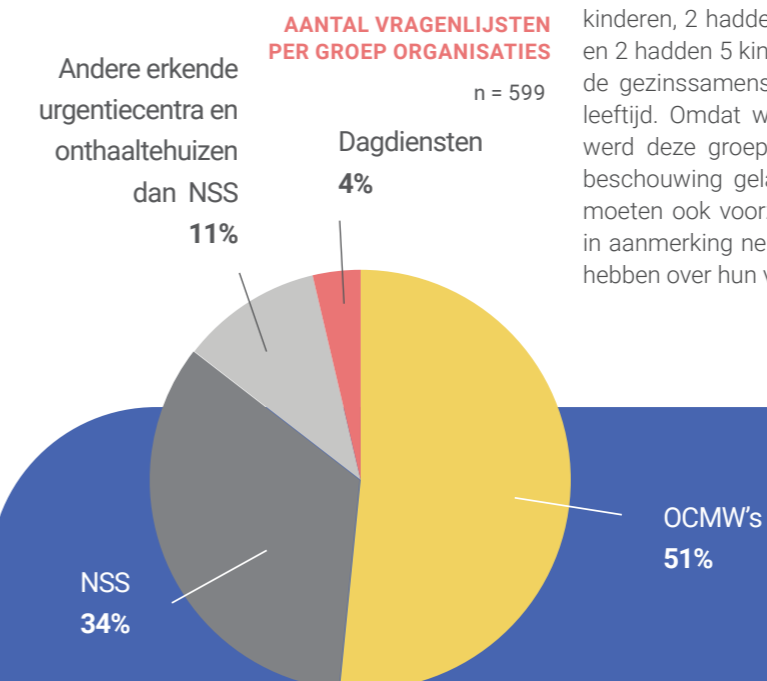
INLEIDENDE INFORMATIE OVER DE STEEKPROEF VAN HET ONDERZOEK

Omvang

Van de 2097 vragenlijsten die verzameld werden tijdens de Brusselse dak- en thuislozentelling van 2022, hadden 599 ingevulde vragenlijsten betrekking op mensen zonder wettig verblijf (28,5%). Er moet worden opgemerkt dat alleen Openbare Centra voor Maatschappelijk Welzijn en gemeenten in het Rijksregister kunnen nagaan of een persoon verblijfsdocumenten heeft.

De 8 personen die zijn gecategoriseerd als 'staatlozen', werden uitgesloten van de onderzoekspopulatie, aangezien dit (nog) geen verblijfsstatuut was op het moment dat de vragenlijsten werden ingevuld: zoals eerder vermeld kunnen staatlozen zowel mensen met als zonder verblijfsdocumenten zijn (AgII, 2023d). Dit is een fout in de databank die verbeterd moet worden voor de volgende editie van de telling. Ter verduidelijking: personen in procedure worden ook niet als mensen zonder wettig verblijf beschouwd in deze analyse.

Waar de omvang van de steekproef dit toelaat, wordt speciale aandacht besteed aan specifieke subgroepen van mensen zonder wettig verblijf: vrouwen en EU-burgers. Dat was niet altijd mogelijk, aangezien vrouwen slechts 33% van de steekproef uitmaakten (198 personen) en EU-burgers 19% (112 personen), wat als te weinig werd beschouwd om een correcte analyse te maken, vooral bij vragen waarvoor meer dan 2 antwoorden mogelijk waren. Het zou ideaal zijn om deze groepen in de toekomst meer in detail te analyseren, wanneer de omvang van de steekproef misschien groter is.

De **3 Openbare Centra voor Maatschappelijk Welzijn** die meewerkten aan de vragenlijsten, verstrekten informatie over **309 dak- of thuislozen zonder wettig verblijf**. De Stad Brussel deed dat voor 216 van hen, Sint-Gillis voor 90 en Sint-Lambrechts-Woluwe voor 3. New Samusocial vulde ook een vragenlijst in voor 20 van deze mensen, en andere door de overheid erkende centra deden hetzelfde voor 5 van hen. Deze mensen werden tot de groep van de OCMW's gerekend.

Er werden **203 personen** gevonden in de verschillende centra van **New Samusocial**. Een ander door de overheid erkend centrum vulde ook een vragenlijst in voor 25 van hen. Deze mensen werden tot de groep van New Samusocial gerekend.

65 personen werden opgevolgd door **19 erkende urgentiecentra en opvangcentra behalve de New Samusocial**.

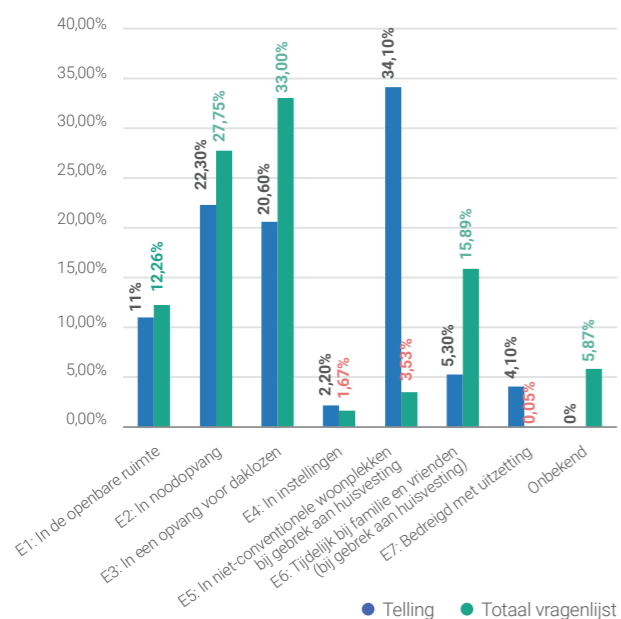
3 dagdiensten verstrekten informatie over **22 personen**.

Begeleide minderjarigen

Voor elke volwassene en elke niet-begeleide minderjarige werd een vragenlijst ingevuld. Kinderen die bij hun ouders waren in de nacht van 8 op 9 november en die dus rechtstreeks getroffen waren door dak- of thuisloosheid, werden opgenomen in de vragenlijst van hun ouders. Dubbeltellingen werden verwijderd als kinderen werden vermeld in de vragenlijst van beide ouders.

Er werden bij 67 mensen minderjarige kinderen aangegeven. Deze 67 mensen hadden samen 106 kinderen. 40 van hen begeleidden één kind, 21 begeleidden twee kinderen, 2 hadden 3 kinderen bij zich, 2 hadden er 4 en 2 hadden 5 kinderen. Er werd alleen gevraagd naar de gezinssamenstelling, het aantal kinderen en hun leeftijd. Omdat we geen verdere informatie hebben, werd deze groep, tenzij anders aangegeven, buiten beschouwing gelaten voor deze eerste analyse. We moeten ook voorzichtig zijn wanneer we deze groep in aanmerking nemen, aangezien we geen informatie hebben over hun verblijfsstatuut.

REPRESENTATIVITEIT VAN DE VRAGENLIJSTEN IN VERGELIJKING MET DE ALGEMENE DATABANK VAN DE TELLING

Hoewel we weten dat de databank van de telling geen volledig overzicht geeft van alle dak- en thuislozen, zeker niet die uit de categorieën 1 (in de openbare ruimte), 4 (in instellingen), 5 (in niet-conventionele woonplekken) en 6 (bij derden) van Ethos Light⁸, is het niettemin het meest complete overzicht dat voorhanden is. Bovendien deden er veel meer organisaties hieraan mee dan aan de vragenlijsten.

Als we de representativiteit van de vragenlijsten hiermee willen vergelijken, stellen we vast dat mensen uit categorie 2, 3 en 6 veel beter vertegenwoordigd zijn in de vragenlijst en dat mensen uit categorie 5 (en 7) ondervertegenwoordigd zijn. Zeker voor de kraakpanden zou dit de resultaten kunnen vertekenen. Het moet bijgevolg worden beschouwd als een beperking van deze pilotstudie.

Van de groep mensen van wie de Ethos-categorie onbekend was op de avond van de telling, weten we dat hun meest voorkomende verblijfplaatsen tijdens de twee weken voorafgaand aan de telling op straat of in een trein- of metrostation (35 keer), bij een derde (16 keer), in een kraakpand (9 keer) of in een nachtopvang (8 keer) waren. Er kan geen percentage worden gegeven, omdat veel mensen op meer dan één plaats verbleven.

BEPERKINGEN

De auteur van het rapport over de dak- en thuislozentelling waarschuwt echter: "Het is belangrijk dat de resultaten van deze vragenlijst voorzichtig worden geïnterpreteerd. Ze werden immers verkregen in het kader van

een proefproject dat moet worden verbeterd [...]" (Paquot, 2023, p.7). Zoals de auteur stelt, moeten er meer conventionele en niet-conventionele instellingen en structuren gemobiliseerd worden om de resultaten representatiever te maken.

Bovendien is het heel goed mogelijk dat bepaalde Ethos Light-categorieën, bijvoorbeeld mensen die bij derden wonen in de steekproef, ondervertegenwoordigd zijn. Dit wordt in het volgende hoofdstuk verder besproken. Hoewel er zeker ruimte is voor verbetering tijdens de volgende tellingen, moeten we in gedachten houden dat het vaak in het belang van de persoon zonder wettig verblijf is om verborgen te blijven en bepaalde informatie, zoals inkomens, niet te delen.

Paquot (2023) stelt bovendien voor om de deelnemende structuren te raadplegen, met als doel de vragenlijst beter af te stemmen op de situatie in Brussel en te garanderen dat de vragenlijst door iedereen op dezelfde manier geïnterpreteerd en dus toegepast wordt.

Tot slot waarschuwt de auteur dat bepaalde onderwerpen, gezondheidsgerelateerde aangelegenheden bijvoorbeeld, niet altijd een juist beeld geven van de zeer complexe realiteit. Bovendien is deze informatie gebaseerd op wat maatschappelijk werkers weten en daarom niet altijd even nauwkeurig.

Er kan enige vertekening optreden doordat de vragenlijsten meestal door de maatschappelijk werker alleen zijn ingevuld (94,49%), en slechts in 5,51% van de gevallen samen met de persoon in kwestie.

Bij de analyse van deze databank moet er ook rekening mee worden gehouden dat deze een momentopname is (telling op één moment in de tijd) van mensen in een voortdurend veranderende situatie.

Voorts moet worden opgemerkt dat alleen Openbare Centra voor Maatschappelijk Welzijn en gemeenten in het Rijksregister kunnen nagaan of een persoon verblijfsdocumenten heeft.

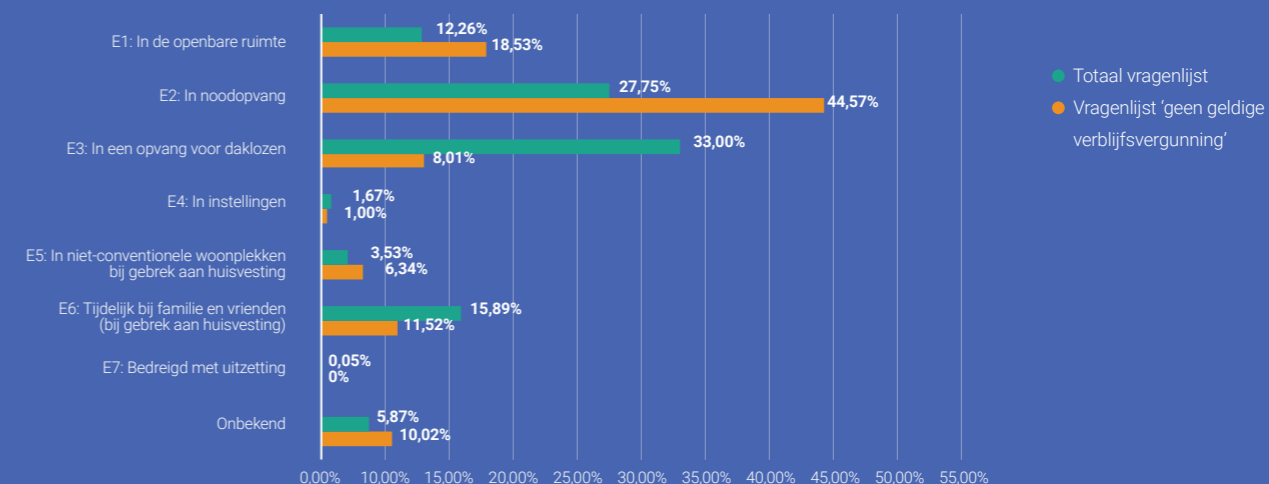
Voor dit proefproject was de omvang van de steekproef te klein om speciale aandacht te besteden aan specifieke subgroepen van mensen zonder verblijfsdocumenten, zoals vrouwen, niet-begeleide minderjarige vreemdelingen en EU-burgers. Zeker niet bij vragen waarvoor meer dan 2 antwoorden mogelijk waren. Ook werd voor kinderen die bij hun ouders waren tijdens de nacht van de telling, en die dus rechtstreeks getroffen waren door dak- of thuisloosheid, alleen gevraagd naar de gezinssamenstelling, het aantal kinderen en hun leeftijd. Deze groep werd daarom buiten beschouwing gelaten in deze analyse, tenzij anders aangegeven.

Zoals wordt besproken in het hoofdstuk over de profielanalyse, moeten sommige vragen anders worden geformuleerd. Een samenvatting van de bevindingen en aanbevelingen is te vinden in de conclusies van het onderzoek.

PROFIELANALYSE

WOONSITUATIE

ETHOS Light-categorie

VERTEGENWOORDIGING VAN MENSEN ZONDER WETTIG VERBLIJF VOOR ELKE ETHOS LIGHT-CATEGORIE (WOONSITUATIE)

Als we kijken naar de situatie van mensen zonder wettig verblijf in termen van verdeling naar huisvestingssituatie in de enquête, stellen we niet verwonderlijk vast dat de Ethos Light-categorieën 1, 2 en 5 (openbare ruimte, noodcentra en niet-conventionele woonplekken) veel meer vertegenwoordigd zijn in vergelijking met de hele groep bevraagden.

Van de groep mensen zonder wettig verblijf van wie de Ethos-categorie onbekend was op de avond van de telling, weten we dat hun meest voorkomende verblijfplaatsen tijdens de voorgaande twee weken bij derden (34 keer), op straat of in een trein- of metrostation (20 keer) of in een nachtopvang (8 keer) waren. Er kan geen percentage worden genoemd, omdat veel mensen op meer dan één plaats verbleven.

Ethos-categorie 5 omvat kraakpanden, tijdelijke bezettingen en niet-erkende voorzieningen. Het onderscheid tussen een kraakpand en een tijdelijke bezetting ligt in een onderhandelde overeenkomst waarbij het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie (GGC) de eigenaar van het gebouw financieel vergoeden. In ruil daarvoor kunnen daklozen huurvrij gehuisvest worden, een symbolische bijdrage leveren of een huur betalen die lager ligt dan normaal. Belangrijk is dat de eigenaar niet is onderworpen aan de huurwetgeving. Daardoor kunnen gebruikers geen aanspraak maken op de rechten die in deze wetgeving zijn vastgelegd en voldoen de gebouwen vaak niet aan de minimumnormen. Het wordt daarom gezien als een pragmatische oplossing (Paquot, 2023).

In 2022 waren er 17 niet-erkende voorzieningen in Brussel. 6 vereisten betaling door gebruikers, 7 vereisten bijdragen op basis van de financiële mogelijkheden van de persoon, 2 waren gratis en voor de 2 overige was geen informatie beschikbaar (Paquot, 2023). Dat is opvallend, want de meeste mensen zonder wettig verblijf hebben, zoals we later zullen zien, (bijna) geen inkomen.

Interessant aan de bovenstaande cijfers is de lagere vertegenwoordiging in Ethos Light-categorie 6 (bij derden). Het comité van deskundigen merkte op dat de meeste mensen zonder wettig verblijf geen dringende medische hulp krijgen en dus niet bekend zijn bij de OCMW's, die een aanzienlijk deel van de vragenlijsten hebben ingevuld. Deze vaststelling vult de opmerking van het wetenschappelijk comité aan dat dit resultaat mogelijk een vertekend beeld geeft, omdat mensen zonder wettig verblijf goede redenen hebben om onder de radar te blijven.

Algemeen gezien stelt Paquot (2023) vast dat 87,7% van alle ingevulde vragenlijsten voor mensen die bij derden verblijven, afkomstig was van de 3 deelnemende OCMW's. Ze suggereert bijgevolg dat deze categorie over het algemeen waarschijnlijk meer vertegenwoordigd zou zijn geweest als de gegevens van alle 19 OCMW's in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest beschikbaar waren. Deze gegevens zouden waarschijnlijk ook een impact hebben op de proportionele verdeling van mensen zonder wettig verblijf in de zesde categorie in verhouding tot de andere categorieën.

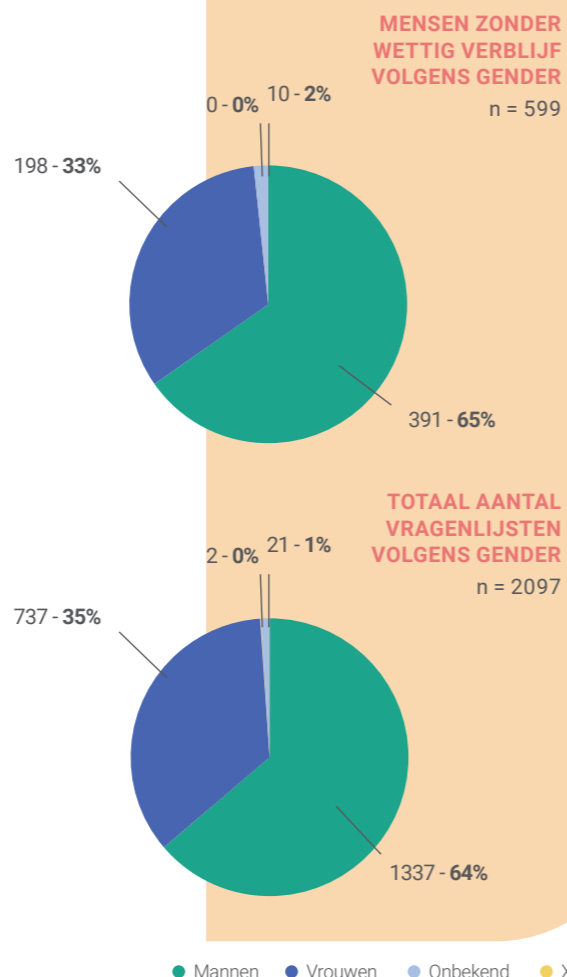
8 Sommige levenssituaties die wel in Ethos, maar niet in Ethos Light zijn opgenomen, zijn erg moeilijk te identificeren, bv. mensen die in ongezonde, overbevolkte huisvestingssituatie wonen en slachtoffers van huiselijk geweld. (Paquot, 2023)

PROFIEL

Geslacht/gender

Van de 19 mensen van 18 jaar of jonger voor wie een individuele vragenlijst werd ingevuld, waren er 17 man. De genderverdeling onder dak- en thuislozen zonder wettig verblijf komt in sterke mate overeen met de verdeling van de gehele populatie waarvoor geldige vragenlijsten beschikbaar waren: 33% tegenover 35% zijn vrouw, 65% tegenover 64% zijn man en 2% tegenover 1% zijn mensen die zichzelf identificeerden als non-binair en/of een ander gender hebben dan hun toegewezen geslacht bij de geboorte ('X'-categorie).

Het zij opgemerkt dat in de algemene telling de verhouding tussen volwassen mannen en volwassen vrouwen met een geweten gender nog hoger ligt, namelijk 78,05% ten opzichte van 21,95%.

Leeftijd

Van deze 599 mensen voor wie een vragenlijst werd ingevuld, waren er 19 18 jaar of jonger, van wie 15 tussen 16 en 18 jaar, en 4 jonger dan 16 jaar. Zoals eerder vermeld, werd een volledige vragenlijst ingevuld voor minderjarigen als ze niet werden begeleid door hun ouders, met uitzondering van een 3-jarig kind voor wie verkeerdelijk een vragenlijst werd ingevuld, terwijl er ook een vragenlijst werd ingevuld voor zijn moeder. Er wordt aanbevolen om voor de volgende telling de leeftijdsgroep te beperken tot en met 17 jaar om het aantal niet-begeleide minderjarige vreemdelingen te bepalen.

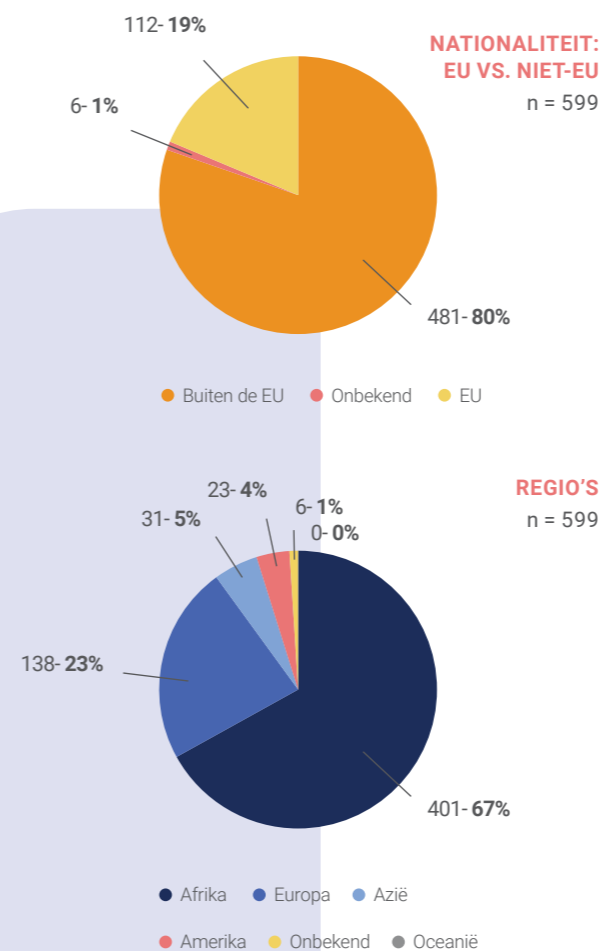
Leeftijd	Aantal begeleide minderjarigen	Leeftijd	Aantal volwassenen en niet-begeleide minderjarigen
0	11	Jonger dan 16 jaar	4
1	11	Tussen 16 en 18 jaar	15
2	16	Tussen 19 en 24 jaar	36
3	9	Tussen 25 en 29 jaar	55
4	9	Tussen 30 en 39 jaar	138
5	11	Tussen 40 en 49 jaar	153
6	3	Tussen 50 en 59 jaar	104
7	11	Tussen 60 en 69 jaar	67
8	1	Tussen 70 en 79 jaar	17
9	1	80 jaar of ouder	6
10	5	Onbekend	4
11	3	Totaal	599
12	3		
13	3		
14	2		
15	2		
16	1		
17	3		
Onbekend	1		
Totaal	106		

De mediane leeftijd van de 67 begeleide kinderen is opvallend laag (4). De mediane leeftijd van volwassenen en niet-begeleide minderjarige vreemdelingen bedraagt 40 tot 49 jaar. Verder valt op dat 15,69% van de dak- en thuisloze volwassenen en niet-begeleide minderjarige vreemdelingen zonder wettig verblijf minstens 60 jaar oud is.

Nationaliteit

De meeste mensen zonder wettig verblijf in onze databank hebben een niet-EU-nationaliteit.

De studie die in de inleiding werd aangehaald van Johan Surkyn, Sylvie Gadeyne en Pieter-Paul Verhaeghe, schatte dat er op een gemiddelde dag tussen 2012-2016 ongeveer 52.000 illegale onderdanen van derde landen (83,87%) en 10.000 (16,13%) niet-geregistreerde illegale Schengenburgers verbleven in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

De onderzoekers geloven dat hun schatting van irreguliere onderdanen van derde landen waarschijnlijk vrij accuraat is. Ze zijn evenwel van mening dat de schatting voor irreguliere Schengenburgers minder nauwkeurig is en mogelijk een onderschatting vanwege de gevolgen in verband met de criteria voor vrij verkeer binnen het Schengengebied (Verhaeghe, 2023)⁹.

In onze databank is de verhouding tussen niet-Schengenburgers en Schengenburgers 86,85% tegenover 13,15%. Kroatië, Bulgarije en Roemenië werden ten tijde van het onderzoek niet als Schengenlanden beschouwd, aangezien deze pas op 1 januari 2023 (Kroatië) en 31 maart 2024 (Bulgarije en Roemenië) tot het Schengengebied toetraden. Tussen 2012 en 2022 traden er geen nieuwe landen toe tot het Schengengebied.

49% van de mensen (296) komt uit slechts 4 landen, namelijk Marokko, Congo, Algerije en Polen. Als we een onderverdeling maken per regio volgens de 'Standaardcodes voor statistisch gebruik voor landen en gebieden' van de Verenigde Naties (United Nations, n.d.), zien we dat de meerderheid van de bevolking uit Afrika (67%) en Europa (23%) komt.

⁹ Deze personen hoeven zich namelijk pas na 3 maanden te laten registreren en het is voor hen gemakkelijk om terug te reizen naar hun thuisland om deze wettelijke periode te omzeilen. Bovendien keren ze vaker terug naar hun land van herkomst als ze medische hulp nodig hebben, waardoor de kans groter is dat ze daar overlijden. Meer informatie: Surkyn, J., Gadeyne S. & Verhaeghe, P.-P. (2023, april). MISAFIR: Population estimates and social composition of unregistered populations of the Brussels Capital Region.

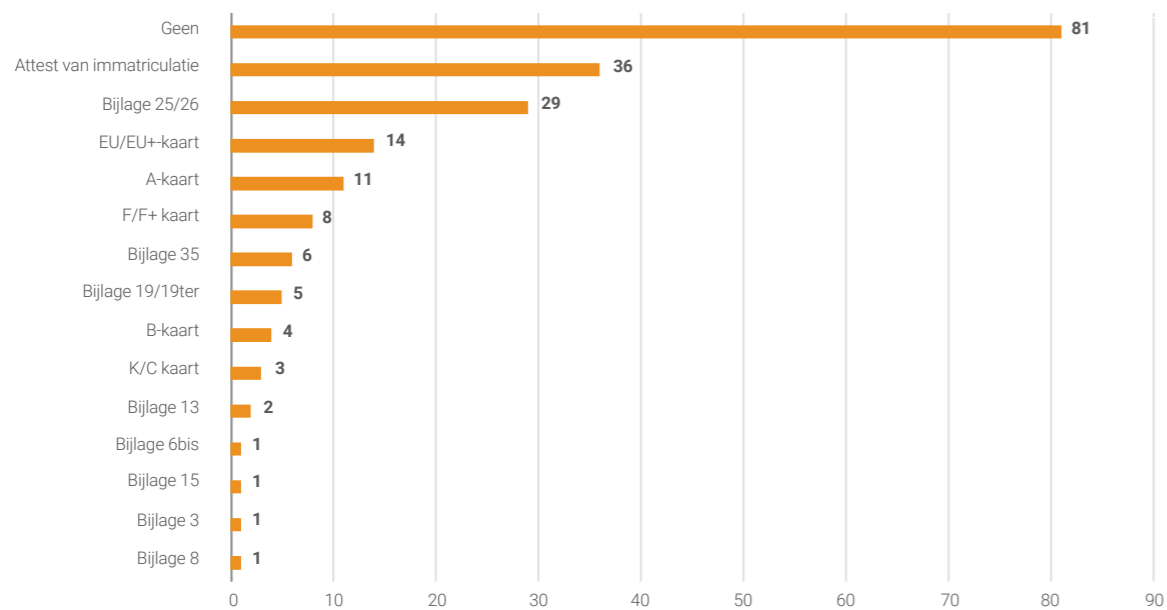

Foto genomen in een centrum van Samusocial, door Kristof Vadino.

Voormalig verblijfsstatuut

LAATSTE VERBLIJFSVERGUNNING

(n = 203)

Bij 396 van de 599 mensen was de laatste verblijfsvergunning onbekend. Bijgevolg werd geen rekening met hen gehouden in deze analyse. Dat kan de bevindingen vertekenen.

39,90% (81 van de 203) van de mensen had geen verblijfsvergunning. In sommige situaties kunnen deze personen in het verleden niettemin een regularisatieprocedure hebben aangevraagd. Het gaat bijvoorbeeld om mensen die in het buitenland gezinshereniging hebben aangevraagd of mensen die een humanitaire regularisatie hebben aangevraagd (Fedasil, 2024c). Het Agentschap Integratie en Inburgering (2024a) (2024c) vermeldt dat personen in deze situaties meestal alleen een bewijs van hun formele aanvraag krijgen tijdens de aanvraagprocedure, maar geen tijdelijke verblijfsvergunning zoals een attest van immatriculatie. Zoals reeds vermeld in het hoofdstuk over de definitie, blijven mensen die een aanvraag hebben ingediend om erkend te worden als onverwijderbaar, ook zonder wettig verblijf (AgII, 2024c).

Het is essentieel om in het achterhoofd te houden dat het ontbreken van een verblijfplaats de mogelijkheden om een regularisatieprocedure op te starten beperkt, aangezien sommige procedures een feitelijke woonplaats vereisen. Dit is bijvoorbeeld het geval voor humanitaire en medische regularisatie (9bis en 9ter) (AgII, 2024b) (AgII, 2024d). Bovendien moet een retributie van 313 euro (geïndexeerd vanaf november 2022) betaald worden voor humanitaire regularisatie (AgII, 2022).

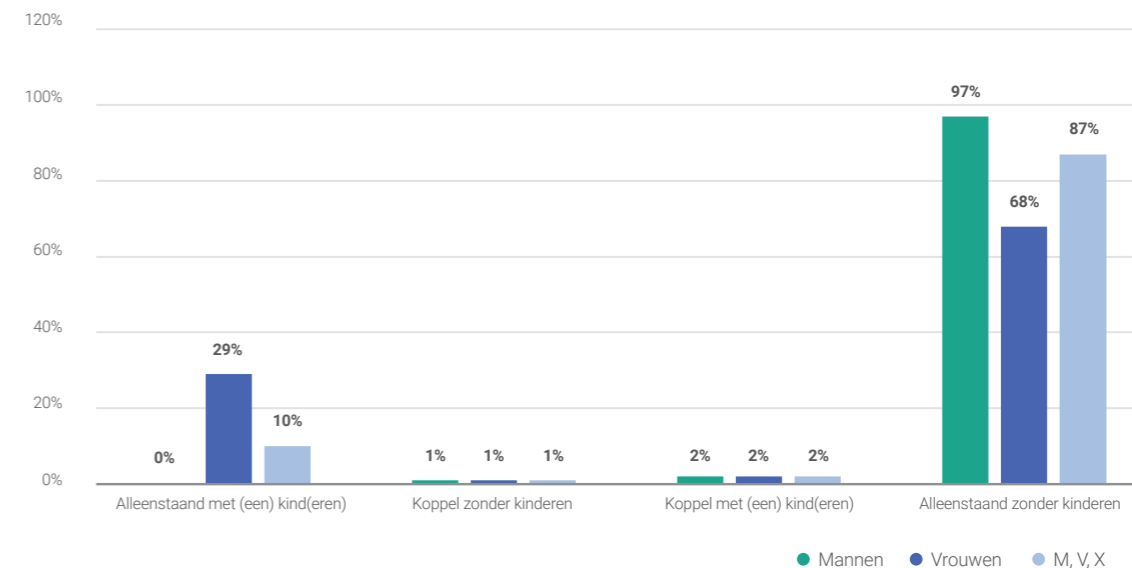
We stelden ook vast dat bepaalde vermeende verblijfsdocumenten die opgegeven werden, geen toestemming geven om op het grondgebied te verblijven. Bijlage 13 is bijvoorbeeld een bevel om het grondgebied te verlaten en bijlage 25 dient alleen om de het verzoek om internationale bescherming aan de grens te bewijzen (AgII, 2024a). Dit document geeft geen toestemming om België binnen te komen. Deze vaststelling benadrukt de wispelturigheid van het beleid en de complexiteit van verblijfsstatuten, die de nauwkeurige verzameling van gegevens bemoeilijken.

17,73% van de personen (36 van de 203) had een attest van immatriculatie, wat betekent dat ze een regularisatieprocedure hadden opgestart, maar het is niet geweten om welk type aanvraag het precies gaat. Het kan daarbij gaan om internationale bescherming, gezinshereniging, studies, medische regularisatie, slachtoffer van mensenhandel en mensensmokkel en niet-begeleide minderjarigen (AgII, 2023a).

Gezien deze uitdagingen is het een goed idee om bij toekomstige enquêtes te vragen naar de reden/het type van de aanvraag en de duur van de verblijfsvergunning in plaats van de focus uitsluitend te leggen op het specifieke type verblijfsvergunning. Als alternatief zou een indeling op basis van de oorzaken van het ontbreken van verblijfsdocumenten, zoals besproken in het hoofdstuk "Mensen zonder wettig verblijf", wie zijn dat?", meer verduidelijkend kunnen bieden.

Gezinssamenstelling

GEZINSSAMENSTELLING PROPORTIONEEL VERGELEKEN TUSSEN MANNEN (N = 380), VROUWEN (N = 192) EN IN HET ALGEMEEN (N = 582)

Wat de gezinssamenstelling betreft, werd in de vragenlijst gevraagd naar de feitelijke samenstelling van het huishouden. Kinderen verwijzen naar de eigen kinderen van de persoon. Er was keuze uit de 4 opties die in het staafdiagram worden genoemd, evenals de optie 'onbekend' of 'overige'. Er kon bovendien extra informatie worden gegeven in een vak voor opmerkingen.

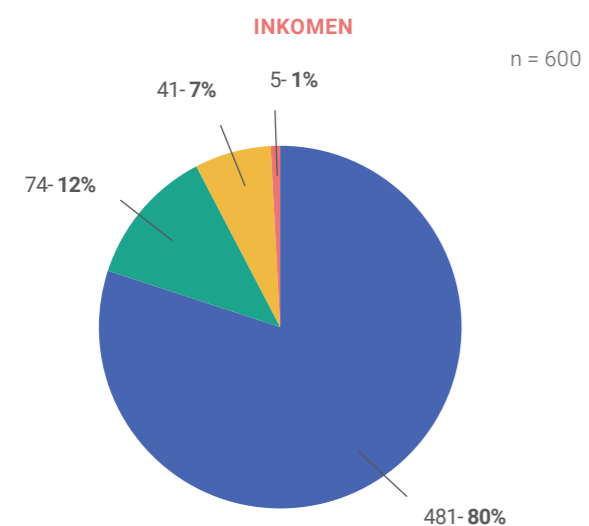
Het is geen verrassing dat, net als voor de steekproef in het algemeen, de overgrote meerderheid (508 personen of 87%) alleenstaand was en niet werd vergezeld door een of meer kinderen. 55 mensen (10%) waren alleenstaand en hadden kinderen bij zich, 12 (2%) waren koppels met een of meer kinderen en 7 (1%) waren koppels zonder kinderen. Van 17 personen was de gezinssamenstelling onbekend. Ze werden daarom buiten beschouwing gelaten voor dit diagram.

Hoewel deze informatie waarschijnlijk niet altijd bekend was of vermeld werd, werd voor 8 alleenstaanden zonder kinderen aanvullende informatie gegeven. 5 van hen woonden samen of waren in gezelschap van een broer of zus, 2 alleenstaanden woonden samen met een derde, en 1 jonge alleenstaande volwassene werd vergezeld door zijn ouders.

Op de vraag of de persoon werd vergezeld door een dier, meldde slechts 1 iemand (alleenstaand, zonder kinderen) van de 598 mensen dat hij een hond bij zich had. Voor slechts 1 persoon was geen informatie beschikbaar.

Als we de gezinssamenstelling voor mannen en vrouwen vergelijken, dan zien we dat 97% van alle mannen alleenstaand was zonder kinderen. Evenzo was 68% van de vrouwen alleenstaand zonder kinderen. 29% was echter alleenstaand met een of meer kinderen.

Inkomen

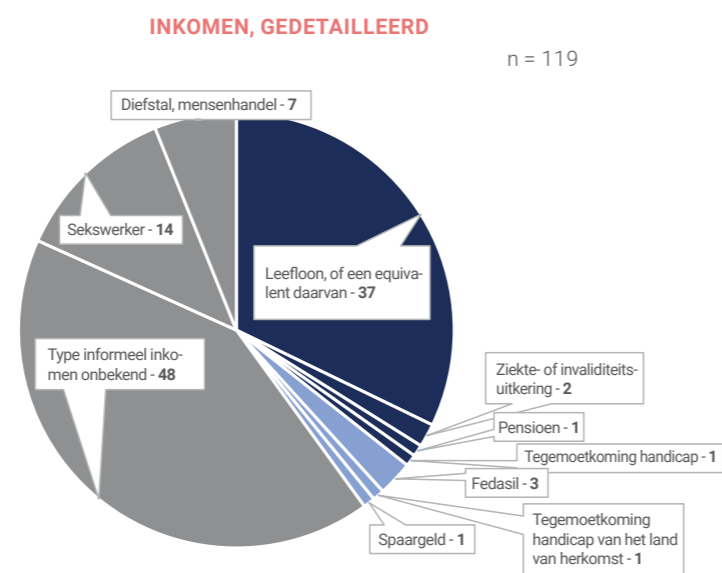
- Geen inkomen of inkomen niet gekend door de maatschappelijk werker
- Informeel inkomen
- Vervangingsinkomen
- Ander formeel inkomen

Opgelet: één persoon had een vervangingsinkomen en een inkomen van Fedasil. Deze persoon werd in beide categorieën geteld, waardoor n = 600.

Voor de meerderheid van de personen (481 of 80,17%) werd aangegeven dat ze geen inkomen hebben of de maatschappelijk werker was er niet van op de hoogte, omdat mensen zonder verblijfsdocumenten niet formeel mogen werken in België. Daardoor hebben ze geen werk of zijn ze terughoudend om hun werkstatus te vertellen aan maatschappelijk werkers. Het is echter zeer onwaarschijnlijk dat de meerderheid helemaal geen inkomen heeft, aangezien de meeste mensen doorgaans een of andere vorm van inkomen nodig hebben om in hun basisbehoeften te voorzien. Voor de volgende enquête moet worden voorkomen dat respondenten beide opties aanduiden: 'geen inkomen' en 'onbekend', om de gegevens duidelijker te kunnen categoriseren. Bovendien werd in de vragenlijst niet duidelijk aangegeven of 'informeel inkomen' ook inkomsten omvatte die doorgaans onvoldoende zijn om aan de normen voor minimumloon te voldoen, zoals inkomsten uit bedelarij of interimwerk en tijdelijk werk van korte duur.

74 personen of 12,33% hadden een informeel inkomen, 41 personen of 6,85% hadden een vervangingsinkomen en 5 personen of 0,83% hadden een ander formeel inkomen.

Als we de grootste groep weglaten, kunnen we het volgende vaststellen:

Informeel inkomen (grijze delen): 14 van de 74 personen meldden dat ze geld verdienden als sekswerker. Voor 48 personen is het type informeel inkomen onbekend.

41 mensen hebben een **vervangingsinkomen (donkerblauw)**, van wie 37 een leefloon of een equivalent daarvan. De overige 4 ontvangen geld van een ziekte- of invaliditeitsuitkering (2), een pensioen (1) en een tegemoetkoming voor een handicap (1).

We namen contact op met het Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn van de Stad Brussel om deze cijfers te verhelderen. Het OCMW verstreekt informatie over 15 van de 41 genoemde personen. Van alle 15 werd bevestigd dat ze een leefloon of equivalentontvingen. Bij 7 van hen werd een vonnis van de arbeidsrechtbank vermeld in de vragenlijst. Bij de overige 8 personen werd het laatste verblijfsstatuut herzien. 3 van hen hadden voorheen een statuut dat hen recht gaf op een leefloon. Aangezien de vragenlijsten werden ingevuld tussen oktober en december, is het mogelijk dat de situatie van sommige personen later is veranderd en dat de informatie in hun persoonlijke dossier nog niet was bijgewerkt. Voor 3 anderen was het laatste verblijfsstatuut niet beschikbaar, en voor de resterende 2 was het feit dat ze een leefloon hadden in tegenspraak met hun laatste verblijfsstatuut, dus voor hen waren de ingevoerde gegevens mogelijk onjuist.

Overig formeel inkomen (lichtblauw): 3 van de 5 mensen kregen financiële steun van Fedasil. Deze mensen hadden voorheen een attest van immatriculatie. Eén persoon had een tegemoetkoming voor een handicap uit het land van herkomst en 1 persoon had spaargeld.

Wat de vragenlijst betreft, moet het vak voor opmerkingen worden gebruikt om alle soorten inkomen te specificeren, niet alleen de categorie 'overige'. Sommige maatschappelijk werkers deden dit uit eigen initiatief, wat nuttig was voor dit rapport. Door het vak voor opmerkingen een andere naam te geven, worden misschien meer gedetailleerde antwoorden gegeven. Ten tweede moet het veld 'overig' vervangen worden door 'overig formeel inkomen' om verwarring te voorkomen. In dit rapport konden alle antwoorden worden gecontroleerd via het vak voor opmerkingen en waren ze gelukkig juist ingevuld.

Er was ook verwarring over wanneer 'Geen inkomen' moest worden aangeduid, bijvoorbeeld als een persoon een informeel inkomen had. Wanneer een informeel inkomen werd opgegeven, werden voor deze analyse deze mensen niet meegeteld in de categorie 'geen inkomen'. Dit betekent echter niet dat hun inkomen voldoende was om in hun levensonderhoud te voorzien.

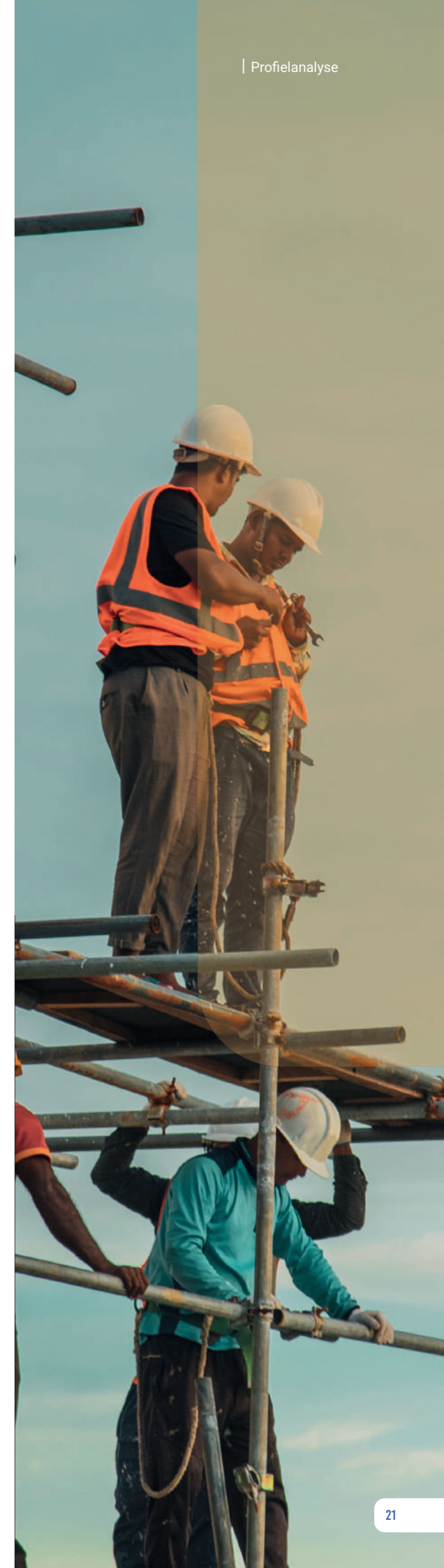

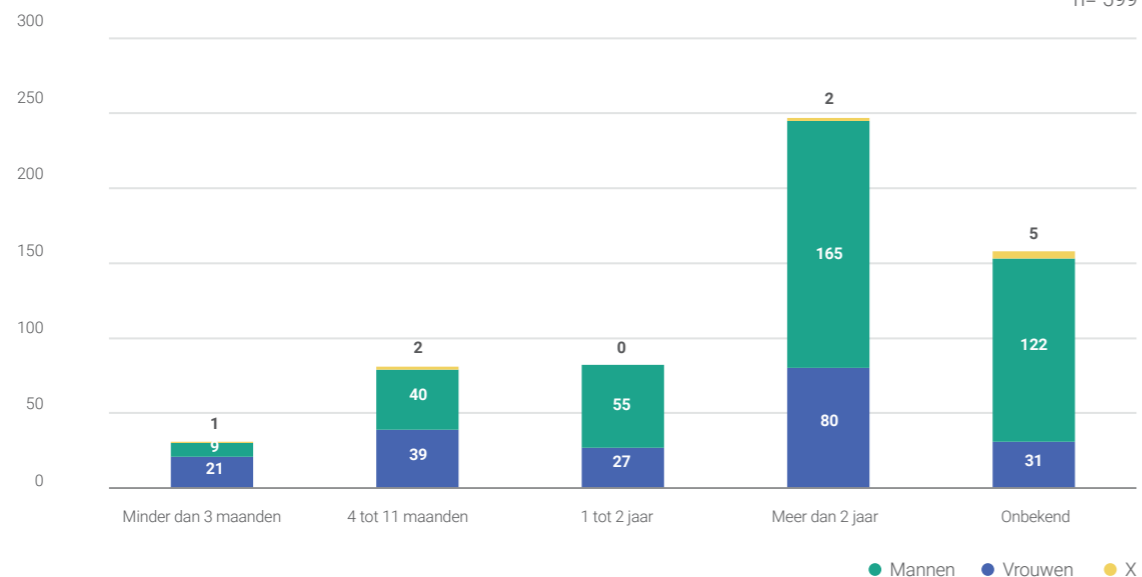
Foto van een Samusocial nachtpatrouille, door Loïc Delvaux.

SITUATIE VAN DAK- OF THUISLOOSHEID

Duur van dak- of thuisloosheid

PERIODE ZONDER STABIELE HUISVESTING (V, M, X)

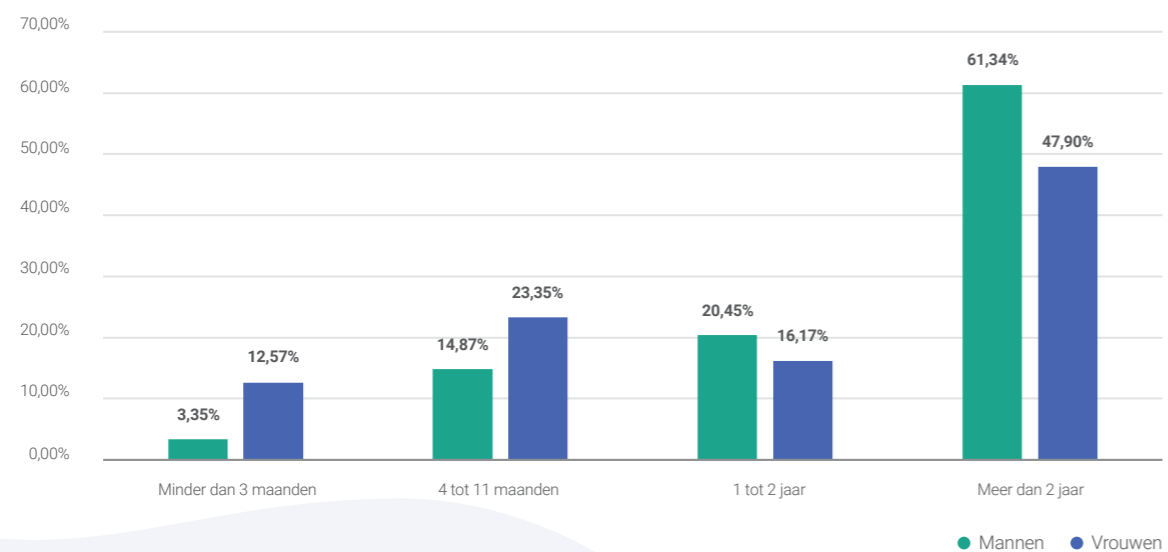
n = 599

De meeste mensen zonder wettig verblijf in onze steekproef van wie de duur van de dak- of thuisloosheid bekend is, leven langer dan 2 jaar op straat (56%).

PERIODE ZONDER STABIELE HUISVESTING (M VS. V).

n = 436

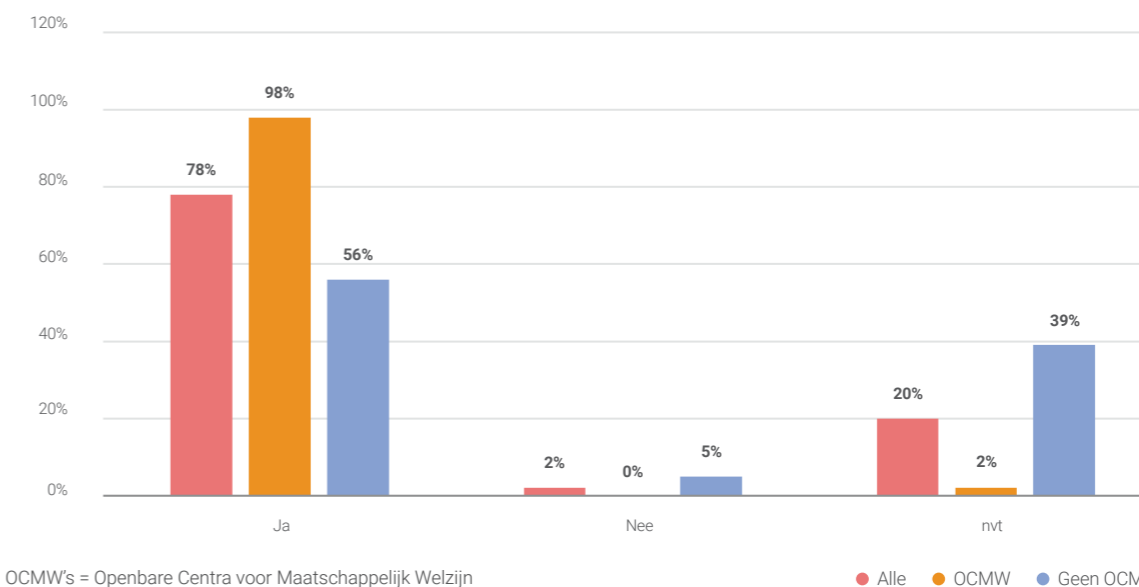
Als we de gevallen waarin de duur van de dak- of thuisloosheid onbekend is, buiten beschouwing laten en beide genders als 100% beschouwen, zien we dat vrouwen iets minder vertegenwoordigd zijn in de groepen die 1-2 jaar of langer dan 2 jaar dak- of thuisloos zijn. Niettemin is dit nog altijd het geval voor 64,07% van de vrouwen zonder wettig verblijf.

GEZONDHEID EN HULP

Ziekteverzekering

DRINGENDE MEDISCHE HULP

n = 599

OCMW's = Openbare Centra voor Maatschappelijk Welzijn

Het Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn is de instelling die de dringende medische hulp (DMH) toekent. Dit is vaak de enige officiële hulp die beschikbaar is voor mensen zonder wettig verblijf in België (gezinnen met minderjarige kinderen kunnen ook in aanmerking komen voor huisvesting in een opvangcentrum). Wanneer zich een medisch probleem voordoet, bepaalt de huisarts of medische hulp dringend en noodzakelijk is. Vervolgens geeft het OCMW DMH aan de persoon door de medische kosten rechtstreeks terug te betalen aan zorgverleners zoals huisartsen, ziekenhuizen, apotheken ... Deze hulp dekt een hele reeks situaties, van ernstige ongevallen en ziekten tot gewoon een bezoek aan de huisarts (POD MI, 2016).

De DMH wordt niet automatisch toegekend. De begunstigde moet deze aanvragen. Afhankelijk van het OCMW waar de aanvraag wordt ingediend, wordt een document verstrekt dat 1 tot 12 maanden geldig is, met verwerkingstijden die variëren van enkele weken tot maximaal 2 maanden in verschillende OCMW's. De Coördinatie van Mensen zonder Papieren, een netwerk van groepen migranten zonder verblijfsdocumenten in

Brussel/België, eist onder andere een minimale geldigheidsduur van 6 maanden (Bureau d'Etudes des Sans Papiers, 2019).

Zoals we kunnen zien, krijgen de meeste dak- en thuislozen zonder wettig verblijf die bekend zijn bij de Openbare Centra voor Maatschappelijk Welzijn, dringende medische hulp (98%). Voor andere instellingen ligt dit percentage daarentegen een stuk lager (56%). Aangezien 51% van de vragenlijsten, zoals eerder vermeld, werd ingevuld door 3 OCMW's, is het totale percentage mensen met dringende medische hulp vertekend (78%). Daarom zijn de statistieken die betrekking hebben op andere instellingen dan het OCMW waarschijnlijk nauwkeuriger (56% met DMH). Wetende echter dat deze instellingen ook vaak proberen om iedereen toegang te bieden tot DMH, is dit cijfer waarschijnlijk nog steeds een overschatting in vergelijking met de gehele dak- en thuislozenpopulatie zonder wettig verblijf. Dat komt waarschijnlijk doordat personen die door geen enkele instelling zijn geïdentificeerd, vaak het meest achtergesteld zijn wat de toegang tot hun rechten betreft, en daarom het kwetsbaarst zijn.

Gezondheidstoestand

Bij het interpreteren van de gezondheidstoestand moet rekening worden gehouden met enkele beperkingen:

De vragenlijsten werden ingevuld door de maatschappelijk werker en de persoon samen (5,51%) of door de maatschappelijk werker alleen (94,49%). Dit betekent dat de informatie niet werd verstrekt door medische zorgverleners. Daarnaast is niet alle medische informatie bekend en is de informatie vaak gebaseerd op aannames (Paquot, 2023).

Maatschappelijk werkers van het OCMW van Brussel verzamelen de gezondheidsinformatie van hun cliënten bijvoorbeeld hoofdzakelijk op twee manieren:

In het eerste scenario legt de aanvrager die een beroep wil doen op de DMH van het OCMW een attest van een huisarts voor, dat geen medische informatie bevat. Tij-

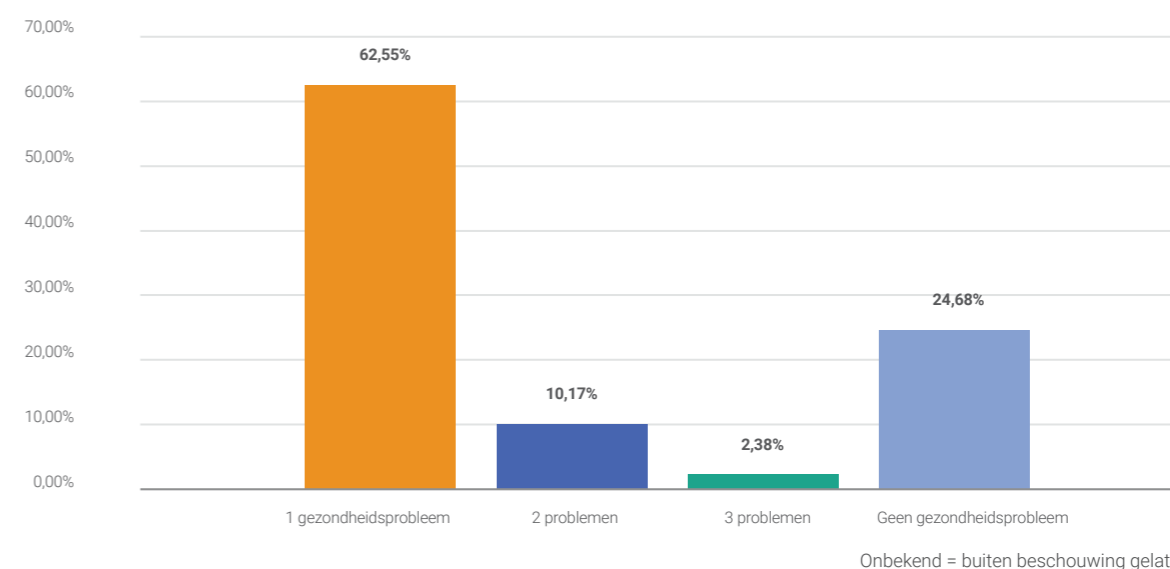
dens het gesprek met de maatschappelijk werker kunnen begunstigden ervoor kiezen om eventuele huidige gezondheidsproblemen te vermelden.

Het tweede scenario betreft doorverwijzingen naar specialisten of voor het aanmeten van prothesen. In dat geval wordt de aanvraag onderzocht door het OCMW en wordt aangegeven naar welke medische specialisatie de patiënt wordt doorverwezen. Als de aanvraag wordt goedgekeurd, kan de begunstigde de nodige medische zorg krijgen.

Aangezien 51% van de vragenlijsten werd ingevuld door 3 Openbare Centra voor Maatschappelijk Welzijn (die zoals gezegd de dringende medische hulp toekennen), werd de prevalentie van gezondheidsproblemen afzonderlijk onderzocht voor deze centra.

AANTAL GEZONDHEIDSPROBLEMEN

n = 462

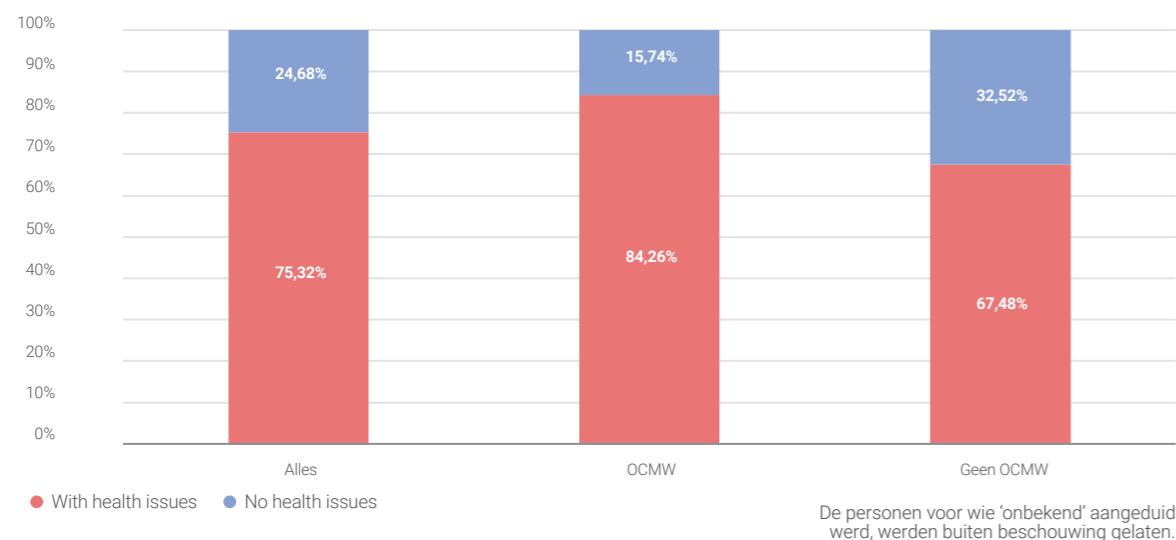

Als we alleen de personen analyseren van wie de gezondheidstoestand bekend is, zien we dat de meesten van hen één gezondheidsprobleem hebben (62,55%). 12,55% heeft twee of drie problemen.

Voorzichtigheid is echter geboden bij het interpreteren van personen met meerdere gezondheidsaandoeningen, omdat we uit de opmerkingen konden afleiden dat mensen soms meerdere ziekten binnen dezelfde categorie hebben, zoals diabetes en hepatitis.

PREVALENTIE VAN GEZONDHEIDSPROBLEMEN: OCMW VS. GEEN OCMW

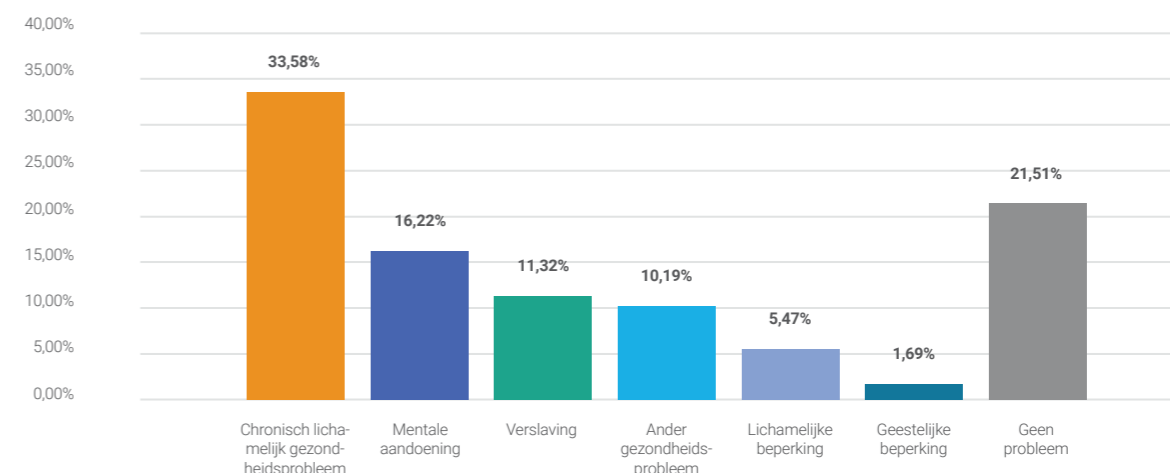
n=461

Zoals in de bovenstaande grafiek is te zien, is de prevalentie van mensen zonder medische problemen hoger voor instellingen die geen Openbare Centra voor Maatschappelijk Welzijn zijn (32,52% tegenover 15,74%). We kunnen hieruit afleiden dat het percentage mensen zonder gezondheidsproblemen hoger is dan de 24,67% van de populatie in deze databank.

PREVALENTIE VAN HET GEZONDHEIDSPROBLEEM

n=599

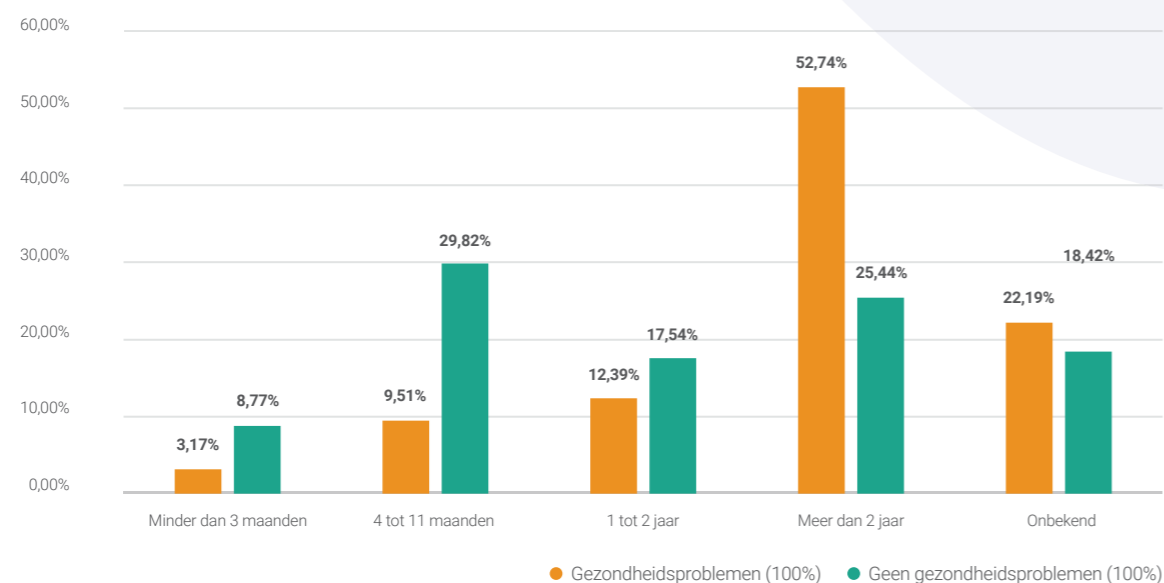
Chronische lichamelijke gezondheidsproblemen komen het vaakst voor bij dak- en thuislozen zonder wettig verblijf met een bekende gezondheidstoestand in onze databank (33,58% of 178 keer), gevolgd door mentale aandoeningen (16,22% of 86 keer). Opgelet: sommige mensen hebben meerdere soorten gezondheidsproblemen. Deze grafiek geeft weer hoe vaak een bepaald soort gezondheidsprobleem voorkomt in verhouding tot de andere.

Chronische lichamelijke gezondheidsproblemen omvatten aandoeningen zoals kanker, diabetes, chronische hepatitis, hiv, artritis enz. Mentale aandoeningen omvatten depressie, trauma, schizofrenie, eetstoornissen enz. We hebben geen inzicht in de prevalentie van de specifieke ziekten.

Van de 347 personen met gezondheidsproblemen kregen er 290 dringende medische hulp (83,57%).

PERIODE ZONDER STABIELE HUISVESTING

n = 461

Als we individuen met en zonder gezondheidsproblemen vergelijken, zien we in de bovenstaande grafiek dat personen met gezondheidsproblemen zoals verwacht langer dak- en/of thuisloos zijn dan mensen zonder gezondheidsproblemen.

Rechtsbijstand en ondersteuning bij voltooiing migratietraject/toekomstoriëntatie

In de vragenlijst wordt alleen gevraagd of de persoon rechtsbijstand krijgt van een Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn. Dat is niet het geval voor mensen zonder wettig verblijf.

Er zijn heel wat initiatieven die sociaal-juridische hulp bieden, zoals l'Association pour le Droit des Étrangers (ADDE), het Agentschap Integratie-Insburgering, Ciré, Casa Legal, BxlRefugees enzovoort. Fedasil heeft zelf ook een infopunt (Bordet). Een overzicht is te vinden via de tool 'Help In Brussels', via Portail Pro op de website van Bruss'help. De vraag is echter of de doelgroep altijd daarvan op de hoogte is. Bovendien is het ook moeilijk om mensen te begeleiden die geen stabiele verblijfplaats hebben.

De beslissing om iemand een verblijfsvergunning te geven, evenals het terugkeerbeleid en de uitvoering daarvan, vallen onder de verantwoordelijkheid van de federale overheid. Er bestaan vrijwillige terugkeerprogramma's sinds 1984 (Fedasil, 2009). In het kader daarvan werkt Fedasil in Brussel samen met de gemeente Anderlecht en andere organisaties (Fedasil, 2024c ; Fedasil, 2024a). In de buurt van het Centraal Station is er een terugkeeroket dat wordt beheerd door Fedasil.

Daarnaast beschikt Fedasil sinds begin 2020 over een Reach Out-team, een mobiel team dat actief aanvragers van internationale bescherming en mensen zonder wettig verblijf buiten het reguliere opvangnetwerk benadert en informeert. Daarbij werkt het team ook samen met organisaties die in direct contact staan met de doelgroep (Fedasil, 2024e).

Tot slot zijn er de ICAM-coaches van de Belgische Dienst Vreemdelingenzaken (DVZ). De beoogde personen ontvangen een uitnodiging op hun adres of kunnen zelf een afspraak maken met een ICAM-coach. Ze werken met vervolggesprekken. Als een verblijf mogelijk lijkt, is het aan de persoon om een aanvraag in te dienen. Zo niet, dan geven de coaches informatie over vrijwillige terugkeer en verwijzen ze de persoon door naar een terugkeerconsulent van Fedasil, die de terugreis organiseert. Als de persoon niet wil terugkeren, worden de risico's van illegaal verblijf uitgelegd (het risico op gedwongen terugkeer en een mogelijk inreisverbod) en wordt het traject beëindigd (Fedasil, 2024a; Dienst vreemdelingenzaken, 2024).

Landen van herkomst zijn meer geneigd om de nodige documenten te verstrekken als de terugkeer vrijwillig is. Zoals vermeld aan het begin van dit onderzoek, is deze optie doeltreffender dan gedwongen terugkeer als de beslissing eenmaal is genomen. Toch zagen we in de inleiding dat er slechts 778 vertrekken waren in 2023. In 2015 gaf Fedasil de Universiteit van Leuven de opdracht om het vrijwillige terugkeerprogramma te onderzoeken en aanbevelingen te doen voor verbetering. Een van de bevindingen luidde als volgt:

"De meerderheid van de respondenten buiten het netwerk van terugkeerpartners geeft aan dat het niet altijd evident is om het onderwerp van vrijwillige terugkeer aan te snijden. Zoals eerder gezegd, vragen mensen er zelden of nooit spontaan naar bij deze organisaties. De hulpverleners moeten het thema met andere woorden zelf aanbrengen en zij ervaren vaak weerstand. Respondenten geven aan dat mensen vaak het gevoel krijgen dat je hen wil terugsturen en dat ze soms defensief reageren. Dit kan nefast zijn voor de vertrouwensband die men met mensen heeft opgebouwd." (Bossens et al., 2015, p. 34-35)

Als oplossing werd een meer holistische benadering voorgesteld onder de naam 'toekomstoriëntering'. In Brussel ontwikkelden sommige organisaties al na de regularisatiecampagne in 2009 een theoretische en praktische aanpak hiervoor. Deze aanpak bespreekt alle opties: van terugkeer naar het land van herkomst of een ander land tot het regulariseren van het verblijf, maar ook in België blijven zonder verblijfsvergunning.

Een voorbeeld van een project dat mensen huisvesting biedt en hen helpt bij het verkrijgen van een verblijfsvergunning is dat van Pigment vzw. Sinds de herfst van 2021 hebben ze 5 eenoudergezinnen geholpen (Pigment vzw, 2024).

In januari 2024 lanceerde het OCMW van de Stad Brussel een project van 1 jaar om ongeveer 400 mensen zonder wettig verblijf, maar met een relatief stabiele huisvestingssituatie, uit te nodigen om samen na te denken over manieren om hun statuut te regulariseren. Dit project in samenwerking met Fedasil en andere instanties bestaat al sinds 2022 in Gent en is aan het opstarten in Antwerpen en Brugge (waar ook in huisvesting voorzien wordt of zal worden). Er zijn ook plannen om het uit te rollen in Luik en Charleroi. Dit Gentse project is geïnspireerd door een praktijk die werd ontwikkeld in Utrecht en heeft al 37 mensen begeleid en gehuisvest, van wie er al 12 zijn geregulariseerd.

Gezien de korte duur van het proefproject in Brussel en het feit dat deelnemers moeten nadenken over hun toekomst zonder dat het OCMW hen slaappleats kan bieden, ligt de focus op mensen die zich in een stabiele huisvestingssituatie bevinden. Zoals aangekondigd in het Masterplan overweegt Bruss'help om dit project voor de 'voltooiing van het migratietraject' uit te breiden naar andere OCMW's, en mensen een slaappleats te geven tijdens hun traject. Op die manier zouden dak- en thuislozen ook in aanmerking komen. De deelnemers hebben een vrije keuze om deel te nemen aan dit traject. Voor degenen die niet wensen deel te nemen, wil het Masterplan polsen of het aantal onderhandelde tijdelijke bezettingen kan worden uitgebreid.

Om het 'programma voor de voltooiing van het migratietraject' te ontwikkelen, wordt momenteel gewerkt aan

een (veel completer) overzicht van wat er al bestaat en heeft bestaan, wat wel en niet heeft gewerkt en hoe dit initiatief een meerwaarde kan vormen. Het traject zal regelmatig worden aangepast zodra het operationeel is.

Om succesvol te zijn, moet er onder andere worden nagedacht over hoe de doelgroep bereikt en vervolgens overtuigd kan worden zonder deze mensen af te schrikken, over accommodatie die stabilisatie mogelijk maakt, psychologische begeleiding, voldoende personeel met de nodige expertise, welke partnerschappen men best aangaat enzovoort. Een van de lessen die reeds uit het Gentse project werd getrokken, is dat ervoor moet worden gezorgd dat het personeel niet verzandt in het operationele beheer van de opvang, waardoor het onvoldoende begeleiding kan bieden voor toekomstoriëntatie. Een vlotte verwerking van de aanvragen door de Belgische Dienst Vreemdelingenzaken (DVZ/OE) en het Commissariaat-Generaal voor de Vluchtelingen en de Staatlozen is ook essentieel. Waarschijnlijk moet er ook rekening worden gehouden met factoren die buiten de directe scope van het project liggen. Zo gaat het aantal humanitaire regularisaties sinds 2011 in dalende lijn, hoewel er in 2023 een lichte stijging te zien is (Myria, 2024; Algemene Directie Dienst Vreemdelingenzaken, 2024).

Enig realisme zal ook nodig zijn. Het zal waarschijnlijk niet mogelijk zijn om voor iedereen een oplossing te vinden, maar het documenteren van deze gevallen kan nuttig zijn als inspiratiebron voor het nemen van beleidsbeslissingen.

Foto genomen in een centrum van Samusocial, door Kristof Vadino.

CONCLUSIES/ AANBEVELINGEN

Algemene aanbevelingen

De belangrijkste aanbeveling van dit onderzoek is om **de olifant in de kamer in de strijd tegen dak- en thuisloosheid** - namelijk de aanwezigheid van veel mensen zonder wettig verblijf - te bespreken op alle betrokken politieke niveaus, vooral op nationaal en Europees niveau. Dit onderzoek is bedoeld om objectieve informatie te verschaffen over de omvang en urgentie van het probleem en de diversiteit van de betrokken populatie, zodat het debat standaardoplossingen kan overschrijden. Bewustmaking is cruciaal om ideeën tegen te gaan zoals dat de meerderheid voormalige verzoekers om internationale bescherming zijn of dat de meeste dak- en thuislozen geen wettig verblijf hebben. Deze aanpak kan de polarisatie over dit onderwerp helpen temperen. Een hefboom voor debatten zou het nieuwe Belgische intergouvernementele samenwerkingsakkoord kunnen zijn (Samenwerkingsakkoord inzake dak- en thuisloosheid, verschijnt binnenkort), waarin alle ondertekenaars zich ertoe verbinden om dak- en thuisloosheid tegen 2030 te beëindigen, door de beleidsmaatregelen op alle niveaus op elkaar af te stemmen en te coördineren en samen te werken waar de bevoegdheid niet formeel is vastgelegd. De overeenkomst wordt momenteel ter goedkeuring en ondertekening aan de regeringen voorgelegd. Op Europees niveau zou de Verklaring van Lissabon moeten vermelden dat dak- en thuisloosheid niet kan worden beëindigd zonder de kwestie van mensen zonder wettig verblijf aan te pakken. Daarvoor moet de olifant in de kamer zichtbaar gemaakt worden.

Ten tweede benadrukken het wetenschappelijk comité en de dak- en thuislozensector dat **de situatie, en de druk op de dak- en thuislozensector niet mogen worden genegeerd**. Deze fenomenen staan niet los van elkaar. Volgens de jury van de Europese consensusconferentie over thuisloosheid in 2010 *"draagt het migratiebeleid verantwoordelijkheid in deze specifieke problematiek. Voorzieningen voor dak- en thuislozen mogen geen systematische noodoplossing worden voor een inconsistent migratiebeleid waardoor mensen in een situatie van armoede en dak- of thuisloosheid belanden."* (Vandenbroucke et al., 2010, p. 21).

Ook moet worden opgemerkt dat **deze doelgroep op straat, in kraakpanden en in noodopvang laten geen oplossing is**. In dit verband stelde de jury van de Europese consensusconferentie over dak- en thuisloosheid in 2010 dat juridische barrières ertoe kunnen leiden dat dak- en thuislozen zonder wettig verblijf *"soms lange tijd in noodopvang [wonen], wat hun welzijn negatief kan be-*

invloeden" en dat dit niet in overeenstemming is met het doel van dak- en thuislozendiensten *"om met langetermijnoplossingen dak- en thuisloosheid geleidelijk aan uit de wereld te helpen"*. (Vandenbroucke et al., 2010, p. 20).

Enkele belangrijke vaststellingen van de profielanalyse

Dit eerste inzicht in de doelgroep heeft ons geleerd dat:

- een significante minderheid van vrouwen (33%) en kinderen getroffen wordt (er werden 106 begeleide minderjarigen, van wie we alleen weten dat hun ouders geen verblijfsdocumenten hebben, evenals 18 niet-begeleide minderjarigen gemeld in onze steekproef);
- 15,69% van de steekproef (= volwassenen + niet-begeleide minderjarige vreemdelingen (NBMV)) 60 jaar of ouder is;
- de verhouding tussen EU-burgers en niet-EU-burgers zonder wettige verblijfsvergunning 19% tegenover 80% is, hoewel het percentage EU-burgers mogelijk een onderschatting is;
- de meerderheid (56%) langer dan 2 jaar dak- of thuisloos was. Bij vrouwen is dit iets minder vaak het geval, maar het geldt niettemin voor 47,90% van hen;
- mensen met gezondheidsproblemen een veel groter risico lopen dan gezonde mensen om langer dan 2 jaar dak- of thuisloos te zijn;
- 56% van de mensen die geïdentificeerd zijn door andere instellingen dan de OCMW's (die dringende medische hulp toekennen), DMH heeft gekregen. Wetende dat deze instellingen ook vaak proberen om iedereen toegang te geven tot DMH, is dit cijfer waarschijnlijk nog steeds een overschatting;
- 67,48% van de personen die geïdentificeerd zijn door andere instellingen dan de OCMW's (die, zoals gezegd, dringende medische hulp toekennen) met gezondheidsproblemen kampt;
- chronische lichamelijke gezondheidsproblemen zich het meest voordoen, gevolgd door mentale aandoeningen.

Portret van een begunstigde in een centrum van Samusocial, door Kristof Vadino.

Aanbevelingen voor het verbeteren van de dak- en thuislozentelling

Om deze analyse in 2025 te herhalen op basis van een verbeterde vragenlijst voor de dak- en thuislozentelling, zou de steekproef van mensen zonder wettig verblijf idealiter groter moeten zijn en zouden meer partners moeten deelnemen om de resultaten representatiever te maken. Dit zou niet alleen betrouwbaardere resultaten opleveren, maar ook de mogelijkheid bieden om **speciale aandacht te besteden aan subgroepen zoals vrouwen en EU-burgers**. Wat de vragenlijst zelf betreft, worden de volgende wijzigingen aanbevolen:

• Leeftijd:

Er wordt aanbevolen om voor de volgende telling de leeftijdsgroep te beperken tot 17 jaar, om een beter zicht te hebben op het aantal niet-begeleide minderjarigen.

• Laatste verblijfsvergunning:

Voor de volgende enquête zou het informatiever zijn om te begrijpen waarom iemand naar België is gekomen, in plaats van naar het specifieke type verblijfsvergunning te vragen. Aangezien maatschappelijk werkers vaak de echte reden niet kennen, zou het objectiever kunnen zijn om te vragen wat het laatste type regularisatieprocedure was dat gebruikt werd om wettig in België te verblijven. Bijvoorbeeld: internationale bescherming (wat kan resulteren in een vluchtelingenstatus of een subsidiaire bescherming), gezinshereniging, studies, werk, medische regularisatie, toerisme, er werd geen procedure opgestart enz. Wanneer we de gegevens achteraf analyseren, moeten we er natuurlijk rekening mee houden dat Schengenburgers en EU-onderdanen wettig in België zijn tijdens de eerste drie maanden van hun verblijf.

Een andere optie zou kunnen zijn om de personen in te delen op basis van de oorzaken van het ontbreken van verblijfsdocumenten, zoals vermeld in het hoofdstuk "Mensen zonder wettig verblijf, wie zijn dat?"

• Inkomen:

a) Wat de vragenlijst betreft, moet het vak voor opmerkingen worden gebruikt om alle soorten inkomen te specificeren, niet alleen de categorie 'overige'. Sommige maatschappelijk werkers deden dit uit eigen initiatief, wat nuttig was voor dit rapport. Door het vak voor opmerkingen een andere naam te geven, worden misschien meer gedetailleerde antwoorden gegeven.

b) Ten tweede moet het veld 'overige' vervangen worden door 'overig formeel inkomen' om verwarring te voorkomen.

c) Er was ook verwarring over wanneer het veld 'geen inkomen' moest worden ingevuld. Dat was bijvoorbeeld het geval als een persoon een informeel inkomen had. Wanneer voor deze analyse een informeel inkomen werd opgegeven, werden deze mensen niet meegeteld in de categorie 'geen inkomen'. Dit betekent niet dat het inkomen volstond om van te leven.

• Rechtsbijstand:

In de vragenlijst wordt alleen gevraagd of de persoon rechtsbijstand krijgt van een Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn. Dat is niet het geval voor mensen zonder wettig verblijf. Deze vraag moet daarom alle vormen van rechtsbijstand omvatten.

In het algemeen **moeten profielgegevens, evenals de migratieverhalen van mensen zonder wettig verblijf (vooral als ze dak- of thuisloos zijn), en de processen die ervoor zorgen dat ze in deze situatie blijven, voortdurend in kaart worden gebracht**. Alleen zo kan de situatie worden opgevolgd en kunnen maatregelen worden bijgesteld.

bruss'help
.brussels

BRUSS'HELP VZW

Verenigingstraat 15
1000 Brussel
02 880 86 89 – 02 219 78 00

info@brusshelp.org
BTW-nummer BE 0723.632.965

www.brusshelp.org